

Het Grote Syrië College

Paul Aarts

 MONTESQUIEU INSTITUTE
Van Boven op de Maatschappij

ZemZem

 NIEUWS
POORT

HAAGSCH
COLLEGE
MAGAZINE

Beste bezoeker van het Haagsch College

Fijn dat u naar het Grote Syrië College van Paul Aarts bent gekomen, in samenwerking met Universiteit Leiden - Governance and Global Affairs.

In dit college zal Midden-Oostdeskundige Paul Aarts ingaan op de oorzaken van de al bijna 5 jaar durende Syrische oorlog. Wie zijn de strijdende partijen in deze oorlog en wat zijn de verschillende belangen die deze partijen bij de oorlog hebben? Hoewel een oplossing verder weg dan ooit lijkt zal Aarts ook verschillende scenario's schetsen over hoe het conflict kan worden beëindigd.

Pauls Aarts is als Midden-Oostdeskundige verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

Inhoudelijke goodiebag

Als dank voor uwkomst bieden we u in samenwerking met het Montesquieu Instituut en Repro van der Kamp deze inhoudelijke goodiebag aan. U vindt hierin een aantal interessante artikelen.

Ook blikken we met een aantal foto's terug op het Haagsch TOEKOMST College met Jeroen Dijsselbloem en het Haagsch College over de grenzen van Europa met Bert Koenders.

Agenda Haagsch College

De Haagsch Colleges die u alvast in uw agenda kunt zetten:

Het Mauritshuis College met Emilie Gordenker - 11 februari in Sociëteit de Witte

In ons tweede Mauritshuis College zullen de kunstwerken die in het depot van het museum zijn opgeslagen centraal staan. Daarbij zal Emilie Gordenker, directeur van het Mauritshuis, vertellen hoe deze kunststukken uit het depot worden gerestaureerd en wat er gebeurt wanneer de kunstwerken van het Mauritshuis aan andere musea worden uitgeleend. Na het college zal de deur van de zaal in Sociëteit de Witte geopend worden, zodat u met uw nieuw opgedane kennis kunt rondlopen in het Mauritshuis.

Kim Putters: Nederland in 2025 - 3 februari in Perscentrum Nieuwspoor

Haagsch College gaat samen met Futur, het netwerk voor jonge ambtenaren, in gesprek met directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) Kim Putters. We zullen het hebben over de toekomst van onze samenleving en over de toekomst van de arbeidsmarkt. Hoe zal de arbeidsmarkt de komende jaren veranderen, en wat betekent dit voor jou als werknemer? Wat betekent het huidige vluchtelingenvraagstuk voor onze maatschappij van morgen? LET OP: alleen voor jong ambtenaren.

Houdt onze nieuwe site haagschcollege.nl in de gaten voor de komende colleges. We hopen u de volgende keer weer te begroeten.

De initiatiefnemers van het Haagsch College,
Freek Ewals en Vincent Rietbergen

Burgeroorlog in Syrië

Door de redactie van Europa Nu,
partner van het Montesquieu Instituut

De Syrische president Bashar al-Assad is sinds 2011 met diverse groeperingen verwickeld in een strijd om de macht. Dit begon doordat grote groepen demonstranten een einde van de corruptie en de vrijlating van duizenden politieke gevangenen eisten. Deze protesten gingen al snel over in gewelddadige conflicten en mondden uiteindelijk uit in een bloedige burgeroorlog die nog altijd voortduurt. Het conflict heeft een sektarisch karakter gekregen. Het staatsleger van Assad bestaat grotendeels uit moslims met een sjiitische achtergrond en wordt gesteund door sjiitische organisaties zoals Hezbollah. Ook Iran en Rusland steunen Assad. Soennitische moslims verenigen zich in rebellengroepen, waaronder het Vrije Syrische Leger, Jahbat Al-Nusra en IS. Deze rebellen zijn in tegenstelling tot de sjiitische groepen erg versplinterd en bevechten ook elkaar. Veel EU-lidstaten hebben te maken met de gevolgen van de strijd in het land. Door het toenemende geweld is er sinds 2013 een enorme vluchtelingenstroom op gang gekomen. Honderdduizenden vluchtelingen zijn naar Europa getrokken om asiel aan te vragen. Eind januari 2016 een vredesoverleg in Genève gepland waarbij de regering van Assad en rebellengroepen deelnemen.

Overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen

2011: de uitbraak van protesten

In het jaar 2011 begonnen de eerste protesten tegen de Syrische president Assad. Burgers werden via sociale media in verschillende steden opgeroepen om te gaan demonstreren. Het leger greep hard in. Er vielen in dat jaar meer dan 7500 doden. In navolging van diverse opstanden in de Arabische wereld tegen nationale regeringen, werd er in februari 2011 via Facebook opgeroepen tot een 'Syrische revolutie'. Enkele duizenden mensen steunden het online initiatief. In maart 2011 ging men voor het eerst ook echt de straat op. Op 'De dag van de Woede' (17 maart) werd in diverse steden gedemonstreerd tegen het regime van Assad. In april, mei en juni werden deze protesten telkens groter. Via sociale netwerksites en vrijdaggebeden in moskeeën werden mensen opgejut om te demonstreren. De veiligheidstroepen van Assad grepen in met traangas en kogels. Er vielen tientallen doden. In mei zette Assad voor het eerst tanks van het leger in om de demonstraties een halt toe te roepen. Syrische soldaten die ontevreden waren over het beleid van Assad vormden in juli 2011 een eigen (brede) oppositiebeweging: het Vrije Syrische Leger. Veel soennitische Syriërs sloten zich aan bij dit leger. Grote protesten en demonstraties liepen aan het einde van 2011 flink uit de hand. Er vielen duizenden burgerdoden en nog veel meer inwoners vluchtten naar buurlanden als Turkije en Jordanië. De president beloofde enkele keren verbetering, maar dat liep telkens op niets uit. De internationale gemeenschap keurde het geweld ten zeerste af. In november van

2011 werd Syrië geschorst door de Arabische Liga i. Het land weigerde namelijk in te stemmen met een Arabisch vredesplan.

2012: het ontstaan van een burgeroorlog

Sinds 2012 beginnen steeds meer soennitische en sjiiitische rebellen, van gematigd tot extreem-islamitisch, zich te bemoeien met het conflict. Ook bestempelde het Rode Kruis het conflict in Syrië voor het eerst tot een burgeroorlog. Zowel regering als rebellen maken zich schuldig aan schendingen van mensenrechten. Het dodenaantal liep dit jaar op tot 45.000. In februari begon de Verenigde Naties i zich actief te bemoeien met Syrië. Er werden VN-resoluties opgesteld, maar China en Rusland hielden die tegen met een veto. Een maand later kwam VN-gezant Kofi Annan met een nieuw plan waar alle landen in de Veiligheidsraad mee akkoord gingen, maar het had niet veel impact. In de maanden maart tot augustus trokken vele legereenheden van de Syrische president de steden in. Er ontstonden talloze gewelddadige conflicten en er vielen duizenden doden. Ook steden die in handen waren gekomen van het Vrije Syrische Leger werden afgesloten van elektriciteit en water of werden belegerd. Een resolutie van Saudi-Arabië werd in augustus 2012 aangenomen in de Algemene Vergadering van de VN i. Er werd opgeroepen dat de eerste stap naar het eind aan het geweld door de Syrische regering moest worden genomen. In een eerdere resolutie stond ook dat Assad de macht moest overdragen aan de oppositie. Dit werd geschrapt. In dezelfde maand waarschuwde president Barack Obama i zijn Syrische ambtgenoot. Als Assad gebruik zou maken van chemische wapens, dan voelde de VS zich genoodzaakt om in te grijpen. Eind december erkenden de Verenigde Staten net als andere landen (waaronder Groot-Brittannië, Frankrijk, Turkije en de Golfstaten) de Syrische oppositie als de 'legitieme vertegenwoordiging'.

2013: de komst van ISIS

Vanaf dit jaar neemt ISIS, destijds een bondgenoot van Al Qaida, deel aan de strijd tegen president Assad. Deze groep kenmerkt zich door het gebruik van een strikte interpretatie van de islam. Tienduizenden jihadististen (vanuit o.a. Europa) beginnen vanaf 2013 via Turkije naar Syrië af te reizen. Eind december 2013 liet het Syrische Observatorium voor Mensenrechten weten dat het dodenaantal was opgelopen tot 130.000. Begin 2013 nemen Syrische rebellen waaronder het Vrije Syrische Leger steeds meer belangrijke vliegvelden en olieraffinaderijen in bezit. De Syrische president verloor daardoor steeds meer terrein. Het staatsleger van Assad krijgt steeds meer hulp van landen als Irak, Iran en Rusland en organisaties als Hezbollah. Een groot tegenoffensief van de regering vond plaats in mei 2013. Het lukte de regering,

met hulp van Hezbollah, om veel plekken te veroveren. Na een bombardement op 21 augustus 2013 op de voorsteden van Damascus leek een kentering in het conflict op handen. Bij de aanval waren chemische wapens gebruikt en deze hadden voor honderden doden en duizenden gewonden gezorgd. Zowel vanuit de VN-Veiligheidsraad als vanuit de VS klonk de roep om ingrijpen. De enige voorwaarde van president Obama was dat het Amerikaanse Congres akkoord moest gaan met militair ingrijpen. Die goedkeuring kwam er niet. In december zette Assad ook steeds meer vatenbommen ('barrel bombs') in bij het bombarderen van dichtbevolkte gebieden. Het leverde veel kritiek op van de internationale wereld, aangezien deze bommen zeer onnauwkeurig zijn.

2014: onenigheid tussen soennitische rebellen

Het conflict werd in 2014 gekenmerkt door steeds heftiger confrontaties tussen de soennitische rebellen onderling. Het dodenaantal liep aan het eind van 2014 op tot meer dan 200 duizend. Begin 2014 werden er vredesonderhandelingen gestart in Geneve tussen de verschillende Syrische partijen. Deze gesprekken hadden uiteindelijk weinig resultaat. De Syrische rebellen waren, net zoals de Verenigde Staten en Rusland, te verdeeld. Men kwam er onder andere niet uit of president Assad deel uit mocht blijven maken van de Syrische regering. In februari 2014 verbrak de lokale afdeling van Al Qaida (Al Nusra) de banden met IS. Er was onenigheid ontstaan over de strategie. Al Qaida wilde het liefst samenwerken met zoveel mogelijk andere rebellen om terrein te winnen in Syrië. IS zag daarentegen zichzelf als een bestaande staat waar anderen zich juist aan moesten onderwerpen. Een coördinator van de wapeninspecteurs meldde in april dat een groot deel van de Syrische voorraad chemische wapens (door de Verenigde Staten) was vernietigd. President Assad liet deze inspecteurs in zijn land toe, na grote druk van de internationale gemeenschap. Halverwege het jaar vonden er ook voor het eerst sinds 2007 Syrische presidentsverkiezingen plaats. Alleen in de door de regering gecontroleerde gebieden konden Syriërs stemmen. Op 3 juni werd 's avonds bekend gemaakt dat president Assad de verkiezingen met bijna 90% van de stemmen had gewonnen. Rebellen verstoorden op zo veel mogelijk manieren de verkiezingen. Onder leiding van de Verenigde Staten wordt in oktober 2014 een coalitie samengesteld met Arabische en westerse landen die de wapens opnemen tegen IS in zowel Syrië als Irak. Ook Europese lidstaten zoals Nederland doen mee met de strijd.

Leden van IS sloegen aan het eind van 2014 hard toe in het oosten van Syrië. Naar schatting zijn in de eerste twee weken van augustus zo'n 1000 mensen geëxecuteerd. Ook publiceert IS steeds meer video's waarin mensen op een verschrikkelijke wijze om het leven komen.

2015: terreinwinst voor Assad

De oorlog dendert in 2015 door. Een wirwar van diverse landen en organisaties is actief in Syrië. Ondertussen lijkt Assad sinds het begin van de oorlog steviger in het zadel te zitten. Er zijn eind 2015, sinds het uitbreken van de protesten, meer dan 250.000 doden gevallen. President Assad focuste begin 2015 vooral op het veroveren van gebieden die onder leiding staan van het Vrije Syrische leger of andere kleine gebieden. Het zorgde voor veel terreinwinst. Europese en Arabische landen vielen veel militaire installaties aan van IS. De Romeinse tempel van Bel in de Syrische stad Palmyra werd in de zomer van 2015 verwoest door IS. Dit leidde tot veel verontwaardiging in de wereld. Veel mensen zijn bang dat meer historische bouwwerken vernietigd zullen worden. In augustus 2015 schaarde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zich unaniem achter een plan om (opnieuw) te beginnen met vredesonderhandelingen. Het was voor de eerste keer in twee jaar dat China en Rusland, bondgenoten van Assad, voor het plan stemden. Een jaar nadat de Verenigde Staten een internationale coalitie vormden tegen IS begon Rusland in september 2015 met het bombarderen van militaire installaties in Syrië. De acties van Rusland worden door de internationale gemeenschap als omstreden gezien. Rusland valt namelijk alle tegenstanders van het regime van Assad aan; ook rebellen die politiek en militair gesteund worden door westerse landen. Eind november schoot Turkije in het Syrische luchtruim een Russisch gevechtsvliegtuig uit de lucht. Het toestel (een SU-24) vloog een paar minuten daarvoor zo'n 10 seconden boven Turks grondgebied. Het incident waarbij 1 piloot om het leven kwam, zet de spanningen tussen Rusland en de NAVO-lidstaten op scherp. Begin december kreeg het regime van Assad de Syrische stad Homs weer terug in handen. Deze stad was een van de eerste steden waar in 2011 een opstand uitbrak tegen de president. Voor het eerst sinds 2014 kreeg Homs begin december voedselhulp. Aan het einde van 2015 spraken onder meer de buurlanden van Syrië, de Verenigde Staten, Rusland en de Europese Unie over Syrië. Het leidde tot een zogeheten 'routekaart naar vrede'. Volgens het plan moet eerst een staakt-het-vuren tot stand komen om later in 2016 'vrije en eerlijke' verkiezingen te houden.

2016: 5 jaar conflict in Syrië.

Op 25 januari 2016 staat onder leiding van de VN een overleg gepland tussen de Syrische regering en belangrijke rebellengroepen. De minister van Buitenlandse Zaken, Walid Al-Moualem, hoopt dat de gesprekken leiden tot een regering van nationale eenheid. Ook pleit hij voor het opstellen van een nieuwe grondwet en parlementsverkiezingen binnen anderhalf jaar.

2. Houding EU

Al vanaf het begin van het conflict heeft toenmalig Hoge Vertegenwoordiger Ashton namens de Europese Unie meerdere malen haar bezorgdheid over de toestand in Syrië uitgesproken. Zij veroordeelde het geweld tegen burgers en heeft de regering opgeroepen hiermee te stoppen. Ook riep zij president Assad op af te treden.

Sancties

De EU ondernam ook actie en stelde verschillende sancties tegen Syrië in, om de druk op de president te verhogen. Zo geldt er een strikt wapenembargo en hebben bijna 200 personen en ruim 50 instanties een inreisverbod naar de EU, waaronder de president. Daarnaast zijn alle tegoeden die zij bij Europese banken hadden, bevroren. De andere sancties zijn vooral gericht tegen de financiële sector, de gas- en olie-industrie en handel. In februari 2013 besloot de Raad Buitenlandse Zaken het wapenembargo aan te passen. De ministers schraptten het niet-dodelijke defensiemateriaal. Kogelvrije vesten, helmen en nachtkijkers mochten toen wel naar Syrië worden getransporteerd, maar alleen om ze aan de oppositie te leveren. Veel EU-landen hebben de Syrische ambassadeur uitgewezen en de Syrische Nationale Coalitie erkend als vertegenwoordiger van de Syrische bevolking. Het regime van president Assad heeft vooralsnog een ambassadeur in Brussel die er echter alleen nog maar voor de Europese Unie zit. De Benelux-landen hebben in mei 2012 de Syrische ambassadeur 'persona non grata' - niet gewenst - verklaard. Ook het EU-besluit van eind juli 2013 om de militaire tak van de Libanese Hezbollah op de terreurlist te zetten, betreft een maatregel tegen één van de steunpilaren van de Syrische machthebbers. Een gifgasaanval in augustus 2013 door het regime van Assad werd direct door de EU veroordeeld, maar er was grote verdeeldheid onder de lidstaten over de steun voor een gezamenlijke aanval. Het Britse parlement stemde tegen steun voor militair ingrijpen, de Franse president Hollande was voorstander, ondanks de roep om een stemming in het Franse parlement. In de zomer van 2014 wist de extremistische beweging Islamitische Staat (IS) delen van Syrië te veroveren. Uit diverse EU-lidstaten trokken jongeren naar Syrië om mee te vechten aan de kant van de extremisten. De EU vreest dat zij nog verder zullen radicaliseren en eenmaal terug in Europa aanslagen zullen plegen. De extreem gewelddadige onderdrukking van burgers in door IS gecontroleerde gebieden, de dreiging voor de rest van de regio en de rol van IS in het verspreiden van terrorisme waren redenen voor de internationale gemeenschap om in te grijpen. In augustus 2014 besloot de VS om bombardementen op stellingen van IS uit te gaan voeren. Hulp aan lokale groeperingen van de EU beperkt zich tot het steunen van de Koerden in Noord-Irak,

maar niet in Syrië. Aangezien de situatie in Syrië blijft verslechteren, heeft de Raad Buitenlandse Zaken in maart 2015 de sancties tegen sponsors van het Syrische regime verder verscherpt.

Humanitaire hulp en vluchtelingen

De Europese Unie biedt humanitaire hulp aan de Syrische bevolking. Europa is 's werelds grootste donor met betrekking tot de crisis in Syrië. De EU en de lidstaten hebben miljarden vrijgemaakt voor hulp aan de Syriërs. De vluchtelingenstroom vanuit Syrië naar Europa neemt steeds verder toe. Veel Syriërs proberen illegaal via Turkije Bulgarije of Griekenland binnen te komen. Ook Italië heeft te maken met een groot aantal Syrische vluchtelingen dat in boten de Italiaanse eilanden probeert te bereiken. In de periode van april 2011 tot en met november 2015 hebben ruim 800.000 Syriërs asiel aangevraagd in Europa.

Iran-onderhandelingen

In de zomer van 2015 was de EU betrokken bij het kernakkoord met Iran. In de aanloop naar dat akkoord gaf EU-buitenlandchef Mogherini aan dat ze hoopte dat Iran als bondgenoot van president Assad een positieve rol zou spelen in een oplossing voor het conflict.

3. Houding internationale gemeenschap

De VN

De Verenigde Naties hebben actief bemiddeld in het conflict, maar zonder al te veel succes. Verder dan een algemene veroordeling van het geweld en sancties tegen sleutelfiguren in het regime zijn de VN niet gekomen. In de Veiligheidsraad hebben China en Rusland resoluties voor verder ingrijpen vaak tegengehouden.

Wel hebben onderhandelaars het in september 2013 voor elkaar gekregen om toegang te krijgen tot de wapendepots van het Syrische leger, met als doel de chemische wapens te vernietigen. In het voorjaar van 2014 werd bekendgemaakt dat verreweg het grootste deel van de chemische wapens zou zijn vernietigd.

Dankzij de onderhandelingen werd er wel een speciale VN-groep opgericht om te zorgen dat er meer hulp bij de Syrische burgers komt. Op 22 februari 2014 werd een resolutie aangenomen die moet leiden tot betere hulpverlening in Syrië. Alle partijen wordt gevraagd burgers te beschermen en hulporganisaties toe te laten. Grootschalige bombardementen worden verboden. Als de resolutie wordt geschonden, worden 'verdere stappen' ondernomen.

In augustus 2015 schaarde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zich unaniem achter een plan om te beginnen met vredeshandelingen voor Syrië. Voor het eerst in twee jaar stemde de bondgenoten van Assad, Rusland en Chi-

na, voor zo'n plan. Midden december 2015 ging de Veiligheidsraad akkoord met een 'routekaart' voor vrede in Syrië (resolutie 2254). Een breed vredesoverleg vindt plaats op 25 januari 2016.

Internationale coalitie tegen IS

Onder leiding van de Verenigde Staten strijden meerdere partijen (waaronder veel Arabische landen, maar ook Nederland) tegen de aanwezigheid van IS in Irak en Syrië. Er worden voornamelijk luchtaanvallen uitgevoerd. Nederland levert een aantal gevechtsvliegtuigen die aanvallen uitvoeren op Iraaks grondgebied.

Rusland

In september 2015 is Rusland begonnen met het bombarderen van gebieden in Syrië. Een aantal van deze gebieden staan niet bekend om de aanwezigheid van IS. Rebellencommandanten van het Vrije Syrische leger (een soennitische groep die strijdt tegen Assad) zeggen dat zij vooral getroffen worden door de aanvallen. Rusland staat bekend als een bondgenoot van Assad. Volgens Rusland zijn alle aanvallen gericht op terroristen. Nadat een bom ontplofte in een Russisch vliegtuig boven de Sinai voert Rusland de aanvallen op.

Eind november 2015 werd een Russisch gevechtsvliegtuig boven Syrië door Turkije uit de lucht geschoten. Een SU-24 vloog zo'n 10 seconden in het Turkse luchtruim.

Regionale organisaties

De Arabische Liga en de Gulf Cooperation Council hebben het geweld in Syrië unaniem veroordeeld. Er zijn sancties ingesteld tegen het regime en de handel wordt beperkt tot essentiële basisbehoeften als voedsel en dergelijke.

De Arabische Liga besloot in november 2011 Syrië als lid te schorsen, en deed een oproep aan de lidstaten om hun ambassadeurs terug te trekken uit Damascus. Eind november stemden 19 van de 22 leden van de Liga voor verscherpte economische sancties. De gehele Liga, met uitzondering van Irak, Libanon en het geschorste Syrië zelf, zette per direct alle transacties met de centrale bank van Syrië stil. Ook de handel met het land werd met onmiddellijke ingang stilgelegd, met uitzondering van voedsel of elementaire basisbehoeften. Topfiguren uit het Syrische regime zijn niet meer welkom in de lidstaten van de Liga en hun tegoeden zijn bevroren.

HAAGSCH COLLEGE

HET MAURITSHUIS COLLEGE

Directeur Gordenker over de verborgen schatten...

11 februari 2016 @ Sociëteit de Witte
Reserveer nu: haagschcollege.nl

Universiteit
Leiden

Historische bijziendheid

De Osmaanse sultans draaien zich om in hun graf

Voor een goed begrip van de huidige desintegratie van de politieke structuren in de Arabische wereld moet men minstens honderd jaar teruggaan in de geschiedenis, toen het geopolitieke machtsevenwicht in het gebied ingrijpend werd verstoord.

Dit artikel is gepubliceerd in het eerste nummer van 2015 van ZemZem: hét tijdschrift over het Midden-Oosten, Noord-Afrika en islam

Richard van Leeuwen

De analyses van de ontwikkelingen in het Midden-Oosten in de laatste jaren vertonen een opvallende historische bijziendheid. De ‘Arabische Lente’ werd toegejuicht als de afsluiting van een periode van duisternis en als een nieuw begin, vergelijkbaar met de democratiseringgolven in Oost-Europa en Latijns-Amerika. Het zou om een eenvoudige koerswijziging gaan, een politieke machtswisseling. De euforie is inmiddels getemperd door de gebeurtenissen in Libië, Egypte en Syrië: blijktbaar is de optimistische visie te oppervlakkig geweest en is er meer aan de hand dan een ‘kosmetische’ aanpassing van het politieke systeem. Wat er gebeurt, is de uitkomst van een proces dat veel verder teruggaat in de geschiedenis en dat wordt beheerst door sterkere krachten dan alleen de drang tot vernieuwing en democratisering. Dit gebrek aan historische diepgang in de analyses heeft mede geleid tot impulsieve politieke reacties die de situatie in het Midden-Oosten, op zijn zachtst gezegd, geen goed hebben gedaan.

Vier eeuwen lang maakte het Midden-Oosten deel uit van het Osmaanse Rijk, dat een complexe bestuursstructuur had ontwikkeld om dit machtsevenwicht in stand te houden. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het Osmaanse Rijk ontmanteld en werd er een nieuwe politieke configuratie aan de regio opgelegd door de mandaatmachten Engeland en Frankrijk. Na de Tweede Wereldoorlog werd aan deze ingreep nog de staat Israël toegevoegd, als een soort verankering van de westerse — nu vooral Amerikaanse — invloed. De ontwikkelingen van de afgelopen jaren kunnen worden gezien als de instorting van deze door het Westen ontworpen ‘orde’: na zo’n tachtig jaar zijn de politieke structuren niet meer in staat de onderliggende historische patronen in bedwang te houden en het verstoorde evenwicht uit

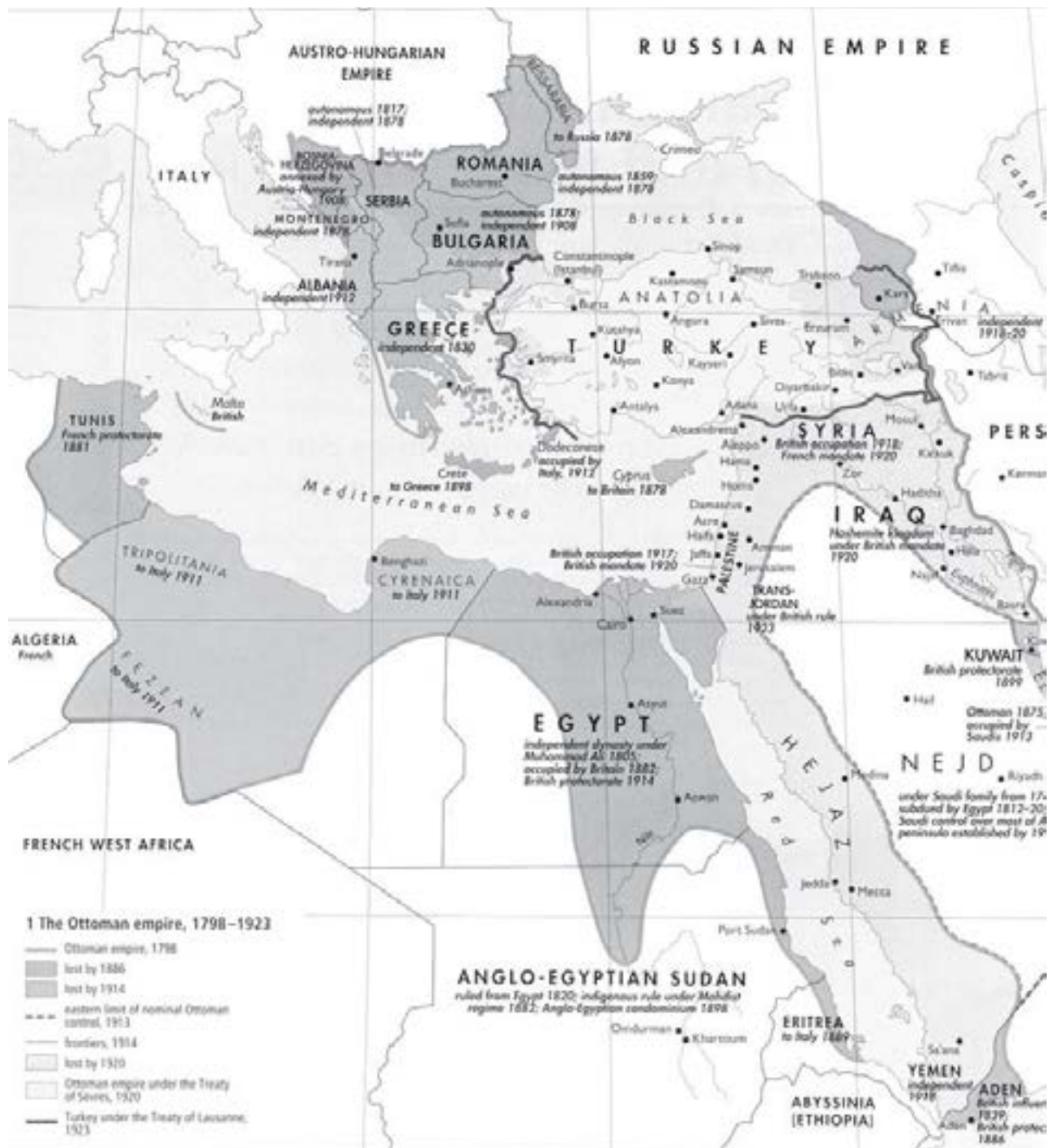
zich opnieuw in meedogenloos geweld. De spanningen van de afgelopen tijd blijken niet te gaan om een eenvoudige regimewisseling, maar om de levensvatbaarheid van de geopolitieke orde die honderd jaar geleden werd opgelegd. Om dit proces in zijn juiste dimensie te zien is het noodzakelijk het in een historisch perspectief te plaatsen dat zelfs nog verder teruggaat dan de herindeling van het Midden-Oosten na de Eerste Wereldoorlog: de laatste fasen en uiteindelijke ondergang van het Osmaanse Rijk.¹

Verval

De ondergang van het Osmaanse Rijk aan het begin van de twintigste eeuw vormt een ruptuur van ongekende proporties. Een grootmacht die eeuwenlang het aanzien van de wereld mede had bepaald was in een tiental jaren van de kaart geveegd. Na 1924 leek het alsof er nooit een Osmaans Rijk had bestaan. Het leek alsof er een soort *status quo ante* was hersteld. Sommige Arabische historici ondersteunen dit beeld graag. Zij moeten immers de historische legitimatie leveren voor de nationalistische ideologieën, waarin de Osmanen als bezetters en onderdrukkers worden voorgesteld. Maar is het voorstelbaar dat een enorme politieke, sociale en economische structuur als het Osmaanse Rijk in zo korte tijd spoorloos verdwijnt?

Het is verleidelijk het uiteenvallen van het Osmaanse Rijk terug te projecteren in de geschiedenis en daarmee om te vormen van een plotselinge catastrofe tot een lang, onontkoombaar proces. Dat doen de aanhangers van de ‘stagnatietheorie’. Zij betogen dat het Osmaanse Rijk door het slechte bestuur van de sultans en hun weigering het rijk te moderniseren in een fase van economisch en militair verval is geraakt die uiteindelijk tot onherstelbare schade leidde. Volgens sommigen is dit ‘verval’ te wijten aan de islam en de behoudzuchtige houding van de religieuze geleerden. In navolging van Max Weber menen zij dat de islam ongeschikt is als voedingsbodem voor een hervorming vergelijkbaar met de Europese reformatie, met de bijbehorende arbeidsethos en handelsgeest. Door het inherente conservatisme van de islam, zo betoogt men, kon in het Midden-Oosten nooit de vorm van kapitalisme ontstaan die de Europese naties vanaf de vijftiende en zestiende eeuw de wereldhegemonie bezorgde.²

Deze benadering is in wetenschappelijk opzicht niet erg verfijnd en bijna alleen hoogbejaarde Midden-Oostenhistorici en leken geloven er nog in. Ze gaan uit van een gegeneraliseerd concept van de islam dat geen ruimte biedt aan diversiteit. Ze presenteren de islam als een mysterieuze, diffuse kracht die de geschiedenis als een onzichtbare hand bestuurt, en besteden geen aandacht aan onderliggende historische processen. In de tweede plaats stellen ze de Europese geschiedenis als het model van een ‘normaal’ verloop van de geschiedenis voor, alsof er maar één historische koers mogelijk is die alle samenlevingen moeten volgen. Hierbij veronachtzamen ze de invloed van de Europese geschiedenis op de islamitische wereld, die in sommige opzichten ontwikkeling volgens Europees voorbeeld onmogelijk maakte. Maar de geschiedenis bestaat niet uit noodzakelijke fasen die elke samenleving zou moeten

doormaken, belichaamd door de westerse geschiedenis. Er zijn niet allerlei parallelle geschiedenissen waarbij sommigen vooroplopen en anderen achterblijven. Er is maar één geschiedenis waarin ontwikkelingen in het ene deel van de wereld direct van invloed zijn op de ontwikkeling, of het ontbreken daarvan, in andere delen van de wereld.

Hoe moet de ondergang van het Osmaanse Rijk dan wel in de geschiedenis worden ingebed? Hoe kan het einde van het Osmaanse Rijk worden verklaard zonder te vervallen in anachronistische interpretaties van de uiteindelijke uitkomst van een proces van desintegratie en ontmanteling? Het ‘verval’ van het Osmaanse Rijk moet worden geplaatst in de mondiale ontwikkelingen vanaf de zestiende en zeventiende

eeuw, en met name de ontdekking van Amerika en het ontsluiten van nieuwe handelsroutes naar Oost-Azië. Deze ingrijpende wijzigingen in het mondiale patroon van handelsroutes gaven enerzijds een enorme impuls aan de economieën van de opkomende Europese naties en ontnamen anderzijds de Osmanen hun historische positie van tussenstation in de handel tussen Azië en Europa.

Ondanks pogingen de opkomst van de Europeanen een halt toe te roepen, verloor het Osmaanse Rijk geleidelijk de inkomsten uit de Aziatische doorvoerhandel en werd het een steeds belangrijker afzetmarkt voor Europese producten. Hoewel er natuurlijk perioden waren waarin men weinig deed om dit proces te keren, onderkenden de Osmanen de gevaren van de veranderende patronen en namen ze maatregelen om schadelijke ontwikkelingen tegen te gaan, zoals bezuinigingen, exportbeperkingen en pogingen om greep te krijgen op de interne geldcircuits. In de eerste helft van de zestiende eeuw werd zelfs geprobeerd de lucratieve handel in Oost-Azië in handen te krijgen door de Portugezen uit de Indische Oceaan te verjagen. Ondanks een aantal militaire successen op zee werden deze pogingen uiteindelijk opgegeven, vooral vanwege de concurrentie van de islamitische vorsten van het Indische subcontinent.

In deze visie is de 'stagnatie' van het Osmaanse Rijk direct gerelateerd aan de Europese expansie en de daarmee gepaard gaande veranderingen in de mondiale handelspatronen. De 'neergang' was niet zozeer het gevolg van inherente tekortkomingen in het Osmaanse systeem of de Osmaanse mentaliteit, maar veeleer van groeiend verschil met het snel expanderende Europa. De maatregelen die de Osmanen namen om het tij te keren konden het rijk uiteindelijk niet redden, maar leidden er wel toe dat er geen sprake was van een rechtlijnig en eenduidig proces van verval. Sommige groepen profiteerden van de toenemende handel met Europa, terwijl andere groepen, zoals ambachtslieden, te lijden hadden van de concurrentie van Europese producten; sommige regio's en steden, die traditioneel afhankelijk waren van de karavaanhandel met Azië, raakten in verval, terwijl andere juist opbloeden door de nieuwe handelsroutes; in sommige gebieden leed de landbouw onder hoge belastingen, terwijl elders in de landbouw werd geïnvesteerd en er nieuwe producten kwamen voor de internationale markt.

Paradox

Het proces van 'verval' van het Osmaanse Rijk was dus in de eerste plaats een relatief proces, in vergelijking met de Europese expansie. Het leidde niet tot een algemene neergang, maar tot differentiatie, nieuwe patronen van economische teruggang en bloei binnen het rijk zelf. Dit werd bevorderd door het beleid van de Hoge Porte, de centrale regering in Istanbul, die provinciale gouverneurs in ruil voor grote sommen geld een grote mate van vrijheid toestond in het economische bestuur van hun provincie. Hierdoor stabiliseerden de inkomsten van de schatkist enigszins en werden lokale elites gestimuleerd om de hun toegewezen domeinen op een profijtelijke manier te exploiteren. In de Syrische provincies gingen gouverneurs

over tot irreguliere heffingen — bijvoorbeeld op Europese import en export — en het monopoliseren van de handel, maar ook tot investeringen in de landbouw en handelscontacten met Europese kooplieden. Zo ontstonden zonder tussenkomst van de Porte bilaterale handelscontacten tussen Europa en bepaalde gebieden van het Osmaanse Rijk en werden provincies op verschillende wijzen opgenomen in de nieuw ontstane wereldmarkt.

Nu komen de contouren in zicht van een Osmaanse ‘paradox’: om de integriteit van het rijk te behouden, zag de Porte zich genoodzaakt macht af te staan aan provinciale leiders en elites, waardoor uiteindelijk de integriteit van het rijk werd ondermijnd. Deze ontwikkeling was een antwoord op de vereisten van het nieuwe mondiale handelspatroon, omdat de politieke structuur van het Osmaanse Rijk steeds irrelevanter werd voor de Europese naties bij het behartigen van hun economische belangen. Zij waren meer gebaat bij het ondersteunen van kleinere ‘substructuren’, vergelijkbaar met de economisch-politieke symbiose van de Europese handelselites. De economische, militaire en politieke positie van het centrale gezag in Istanbul verslechterde en in de negentiende eeuw vond er, mede onder Europese druk, een grootscheeps hervormingsprogramma plaats om het Osmaanse Rijk te saneren en aan te passen aan de vereisten van een moderne staat. In deze periode was de greep van de Porte op de Arabische provincies vrijwel volledig verslapt.

Bloedige revoltes

Het geleidelijke proces van desintegratie van het Osmaanse Rijk is duidelijk zichtbaar in de Syrische provincies, die tot de kerngebieden van het rijk behoorden. Vanaf de zeventiende eeuw komt het bestuur van de provincies steeds meer in handen van lokale *warlords*. Zij danken hun gezag mede aan het stimuleren en monopoliseren van economische activiteit, met name de landbouw en de handel met Europa. Aleppo verliest zijn positie als handelscentrum, doordat de karavaanhandel met Azië afneemt. De kuststreek, waar zijde en graan worden geproduceerd en waar de handel met Europa zich concentreert, bloeit op. De Porte erkent het gezag van de lokale leiders, in ruil voor hoge financiële afdrachten aan de centrale schatkist. Ook probeert ze invloed te behouden door de gouverneurs tegen elkaar uit te spelen. De familie al-Azm vestigt in de achttiende eeuw bijna een monopolie op Syrische bestuursposten, in ruil voor steun aan de Porte. Zij vormt het tegenwicht tegen de gouverneurs van Akka die Palestina en het Libanongebied onder hun beheer hebben, en die uiteindelijk ook onder Damascus vallen. Het economisch zwaartepunt van de Syrische provincies verschuift van Aleppo en Damascus naar de kuststeden Akka, Sidon en Beiroet. En hoewel Damascus het centrum van het politieke bestuur blijft, kan het die positie alleen behouden door intensieve banden met de kustgebieden en met name met Beiroet.

Door de verschuiving van economische patronen in de Syrische provincies en de opkomst van nieuwe politieke machtscentra is in de eerste helft van de negentiende eeuw het gezag van de Porte tot een minimum gedaald. Dat wordt pijnlijk duidelijk

als de Osmanen werkeloos toezien bij de bloedige revoltes in Damascus en het Libanongebied in 1860. Toch is er in deze periode geen sprake van een tendens naar politieke autonomie of formele afscheiding van het rijk. De lokale leiders en elites hebben het provinciale bestuur naar zich toe getrokken, maar blijven trouw aan het Osmaanse gezag.

De Porte grijpt de gebeurtenissen van 1860 aan om het centrale gezag in de Syrische provincies te herstellen. Zij straft de machtige notabelen voor hun nalatigheid bij het voorkomen of het neerslaan van de onlusten, stelt in het kader van de algemene bestuurlijke hervormingen nieuwe bestuurlijke raden in, beperkt de rol van de religieuze leiders en effectueert ten slotte de Landwet van 1858, waarbij staatsgrond in privébezit wordt gegeven. De invloed van Syriërs in het bestuursapparaat in Istanbul wordt vergroot. Voor het Libanongebied wordt een eigen bestuursstelsel ontwikkeld om een evenwicht tussen de verschillende religieuze gemeenschappen te waarborgen.

Ontmanteling

Doordat de Porte de benoemingen in het nieuwe bestuur in eigen hand houdt en het vrijgeven van grondbezit tot de vorming van een nieuwe klasse van grootgrondbezitters heeft geleid, is er aan het eind van de negentiende eeuw een elite ontstaan die voor politieke invloed afhankelijk is van de Porte en daarom loyaal is aan het Osmaanse gezag. Het lijkt erop dat sultan Abdülhamid II door het coöpteren van deze elite erin slaagt zijn greep op de Syrische provincies te versterken. Hij steunt daarnaast een groep conservatieve religieuze geleerden die zijn aanspraken op het kalifaat en daarmee op het leiderschap in de islamitische wereld ondersteunt.

Juist als de situatie in de Syrische provincies enigszins onder controle lijkt, neemt de druk in Istanbul zelf toe en in 1908 dwingt het Comité van Eenheid en Vooruitgang (CEV) Abdülhamid II de grondwet, die hij in 1878 had ingesteld en in 1879 had ingetrokken, weer in te stellen. Met deze coup gaat de ontmanteling van het Osmaanse Rijk een nieuwe, versnelde fase in. Het CEV grijpt de macht en leidt het Osmaanse Rijk de Eerste Wereldoorlog in aan de zijde van Duitsland. In 1916 ondertekenen Frankrijk, Engeland en Rusland het beruchte Sykes-Picotverdrag die na de Duits-Turkse nederlaag de basis vormt voor het opdelen van de Osmaanse gebieden in Europese invloedssferen en mandaten en, later, onafhankelijke staten.

In Damascus geeft de herinvoering van de grondwet aanleiding tot een complexe strijd tussen aanhangers van Abdülhamid II, die in de nieuwe bestuursraden opgenomen waren, en aanhangers van het CEV, voornamelijk groepen die zich van het bestuursapparaat buitengesloten voelen. Het CEV slaagt erin een deel van de oppositie te neutraliseren, maar kiest uiteindelijk voor een centralisatiebeleid dat streeft naar 'Turkificatie' van de bestuurlijke instellingen. Syrische bestuurders moeten het veld ruimen voor Turken en Turks wordt de verplichte taal in rechtbanken en onderwijs. Dit leidt tot vervreemding van de Syrische elite, die in de afgelopen decennia juist meer invloed had gekregen, en tot de roep om 'decentralisatie': een

Tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog wordt duidelijk dat er in het Midden-Oosten een machtsvacuüm is ontstaan

sterkere provinciale, Arabische vertegenwoordiging in het bestuur. Nieuwe comités pleiten voor versterking van de Arabische component in het Osmaanse Rijk, met name in het provinciale en centrale bestuur, zonder dat er sprake is van een eis tot autonomie of afscheiding.

Tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog wordt duidelijk dat het Osmaanse Rijk in zijn vroegere gedaante niet zou blijven voortbestaan en dat er in het Midden-Oosten een machtsvacuüm is ontstaan. Met name het bestuur van Anatolië en de Syrische en Iraakse pro-

vincies komt volledig op losse schroeven te staan, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Egypte dat al vanaf 1881 onder Brits bestuur staat. De Fransen en Britten ontwerpen met het Sykes-Picotverdrag een nieuwe blauwdruk waarin hun belangen gewaarborgd zouden zijn en mobiliseren de krachten in het Midden-Oosten die hun plannen zouden kunnen ondersteunen, met name de Libanese maronieten in Beiroet voor de Fransen en Sharif Hussein in Mekka voor de Britten. Ook aan Arabische kant worden plannen gesmeed, zoals het ambitieuze visioen van een Arabisch rijk onder leiding van Sharif Hussein dat in 1916 leidt tot de Arabische opstand waarbij met steun van de Britten de Syrische provincies worden veroverd op de Osmanen. Verwezenlijking van dit soort plannen is inmiddels afhankelijk geworden van een complex en onvoorspelbaar krachtenspel, waarbij de Frans-Britse rivaliteit van cruciaal belang is.

Authenticiteit

Onder Syrische intellectuelen deden in deze periode verschillende scenario's de ronde die uitgingen van een voortzetting van de band met Istanbul. De invloedrijke publicist en politieke activist Shakib Arslan bleef zelfs tijdens de Eerste Wereldoorlog het Osmaanse regime trouw, ondanks de bloedige repressie door de Osmaanse gouverneur in Syrië. Hij pleitte voor het behoud van de 'oude orde', maar wel met hervormingen. Arslan keerde zich tegen de Europese inmenging in het Midden-Oosten en sprak zich uit voor het behoud van de eigen authenticiteit. Die authenticiteit lag besloten in de islam, de bron van de glorie in het verleden en het uitgangspunt voor bevrijding, emancipatie en de bestrijding van de interne 'ziekten' in de maatschappij. Het behoud van de authentieke componenten van de islamitische maatschappij en het vooropstellen van islamitische solidariteit zouden kunnen leiden tot het overwinnen van de eigen zwakte en het verwerven van internationale waardigheid. Dit primaat van de islam vormde voor Arslan de rechtvaardiging voor het behoud van het Osmaanse bestuur, het liefst in constitutionele vorm en wellicht

als overkoepeling van een confederatie van Arabische gebieden.³ Een vergelijkbaar scenario is te vinden bij de Syrische religieuze hervormer en activist Rashid Rida, die in 1897 het repressieve regime van Abdülhamid was ontvlucht en vanuit Caïro zijn reformistische tijdschrift *al-Manar* verspreidde. Rida was aanvankelijk een fel pleitbezorger van het CEV en het herinvoeren van de constitutie. Hij was een voorstander van hechte samenwerking tussen Turken en Arabieren, die tezamen voor een heropleving van de islam konden zorgen, in gemoderniseerde vorm. Na de machtsovername van het CEV reisde Rida naar Istanbul om steun te verwerven voor zijn hervormingsplannen. Maar toen hij weinig respons kreeg en bovendien merkte hoe instabiel het CEV-regime was, keerde hij teleurgesteld terug naar Caïro. In 1912 was hij een van de oprichters van de decentralisatiepartij, die grotere provinciale autonomie voorstond, en tijdens de Eerste Wereldoorlog keerde hij zich definitief van het CEV af.

Het ideaal van Rida was de heroprlichting van een Arabisch kalifaat, met steun van Istanbul, als basis voor een algehele hervorming van de islam en het verwezenlijken van politieke onafhankelijkheid.⁴ Dit soort ideeën over een Arabisch kalifaat lijken vanuit het huidige perspectief nogal naïef, maar in die tijd leken alle opties open te liggen. De politieke structuren waren zo goed als weggevaagd en het leek mogelijk uit deze chaos een nieuwe orde te scheppen; sterker nog, het instorten van de oude orde bood de noodzakelijke voorwaarden voor het opbouwen van een nieuwe orde. Daarbij waren Istanbul en Mekka de twee politieke ijkpunten, Istanbul als centrum van het politieke en militaire gezag, als overblijfsel van het laatste grote islamitische rijk, en Mekka als centrum van de godsdienst en als hoofdstad van het vrije Arabië, het enige Arabische territorium dat van westerse overheersing was gevrijwaard.

Het lijkt vanzelfsprekend dat Rida deze twee pijlers voor zijn nieuwe orde koos, als een manier om continuïteit met het verleden te waarborgen, religieus en politiek gezag tot elkaar te brengen en een onafhankelijke entiteit te creëren. Hij reisde naar Damascus, Mekka en Istanbul en overlegde met de Britten om zijn toekomstvisie te realiseren, maar de machtsverhoudingen lagen anders dan hij ze had ingeschat en zijn plannen werden door de gebeurtenissen achterhaald. Hij had de Arabische opstand gesteund, maar kreeg niet de rol toebedeeld waarop hij vermoedelijk had gehoopt. Na de inname van Damascus door de troepen van Emir Faysal, de zoon van Sharif Hussein, werd Rida voorzitter van het congres in Damascus dat in 1920 de Syrische onafhankelijkheid uitriep. Een jaar later was het hele Midden-Oosten door de Britten en de Fransen bezet, afgezien van het Arabische Schiereiland waar Sharif Hussein uiteindelijk werd verdreven door Ibn Saud, die Saoedi-Arabië stichtte.

Doemscenario

De Franse en Britse hegemonie in het Midden-Oosten, die door de conferenties van Sèvres en San Remo werd bekrachtigd, leek voor de Syriërs het ultieme doemscenario. In de eerste plaats hadden zij gehoopt dat de oude Osmaanse bestuursstructuur hervormd zou kunnen worden. Toen dat niet het geval bleek, wilden zij in

elk geval over hun eigen toekomst kunnen beslissen. De Britten en Fransen werden gewantrouwd, omdat zij met de mond de vrijheid en soevereiniteit van alle volken beleden, maar in werkelijkheid hun principes overboord zetten als hun eigen expansionistische belangen in het geding waren. Bij de vele Europese besprekingen over de toekomst van het Midden-Oosten werden de Arabische delegaties stelselmatig buiten de vergaderzaal gehouden.

In de tweede plaats werden er in het Midden-Oosten nieuwe grenslijnen getrokken die in strijd waren met het geopolitieke krachtenveld zoals dat in de Osmaanse tijd was ontstaan. Binnen deze grenslijnen werden nieuwe politieke structuren opgebouwd die door de elites in de verschillende gebieden werden gebruikt om macht en gezag op te bouwen. Terwijl deze elites zich enerzijds tegen de buitenlandse overheersing keerden, waren zij anderzijds gebaat bij het behoud van de structuren die hun machtsontplooiing mogelijk hadden gemaakt en die zij, na het verwerven van de onafhankelijkheid, van de mandaatmacht konden overnemen.

De nieuwe grenzen luidden een machtsstrijd in die was gekoppeld aan politieke belangen binnen de nieuwe bestuurlijke eenheden, zoals die door de Fransen en Britten waren ingesteld. Zo had de Damasceense elite hechte banden met het Libanongebergte en Beiroet en met het agrarische achterland in Palestina. Aleppo was van oudsher georiënteerd op relaties met het noordelijke achterland en met Irak. Al deze gebieden waren nu van elkaar gescheiden en in al deze afzonderlijke gebieden zochten lokale elites naar een machtsbasis binnen de nieuwe structuur. De geëigende ideologische legitimatie voor deze machtsvorming lag in een seculiere vorm van nationalisme, waarmee zowel de buitenlandse overheerser met zijn eigen principes werd bestreden als de machtsstructuur binnen het nieuwe territorium werd gerechtvaardigd. Omdat de buitenlandse bestuurder altijd een fundamentele factor vormde binnen de machtsstrijd, ontwikkelde zich in deze periode wel een bestuurlijk apparaat, maar geen staat die een afspiegeling was van de sociaaleconomische en politieke machtsverhoudingen binnen het afgegrensde domein. Toen na de Tweede Wereldoorlog de Britten en Fransen zich uit het Midden-Oosten terugtrokken en de mandaatgebieden onafhankelijk werden, moest de strijd om de staat nog beginnen.

De verschillende staten in het Midden-Oosten hebben in de loop van de twintigste eeuw vergelijkbare stadia doorgemaakt die bepaald hebben welke vorm de Osmaanse erfenis uiteindelijk heeft gekregen. Eerst de strijd tegen de buitenlandse overheersing en de vorming van nationalistische elites, daarna de onafhankelijkheid met een kort democratisch intermezzo, en ten slotte militaire machtsgrepen, de oprichting van eenheidsstaten en het consolideren van het staatsapparaat. Het is vooral deze laatste fase die het aanzien van het Midden-Oosten in de twintigste eeuw heeft bepaald: Nasser in Egypte, de Baath-partij met Hafiz al-Assad in Syrië en Saddam Hussein in Irak veroverden als legerofficieren in de jaren vijftig en zestig de macht, schakelden de oude elite uit en begonnen met het construeren van sterke nationale staten gebaseerd op het leger, inlichtingendiensten en door de staat gedomineerde politieke organisaties en instellingen. Bij deze pogingen om binnen de

door de Britten en Fransen overgedragen grenzen coherente staten op te bouwen werd het systematisch gebruik van geweld niet geschuwd en werd teruggегреpen op nationalistische seculiere ideologieën en vormen van derdewereldsocialisme.

In deze ideologieën nam de strijd tegen het in 1948 gestichte Israël een centrale plaats in, niet alleen om principiële redenen — het afwijzen van de bezetting van Arabisch grondgebied — maar ook met pragmatische motieven: het bestaan van Israël maakte het onvermijdelijk binnen de gegeven grenzen staten op te bouwen die een militair en economisch tegenwicht tegen de zionistische staat konden vormen. Daarnaast kon het opbouwen en in stand houden van een sterk leger met een verwijzing naar Israël worden gerechtvaardigd, waarmee ook eventuele binnenlandse dreigingen het hoofd kon worden geboden.

Onzekerheid

De stichting van de staat Israël vormde natuurlijk een ingrijpende inbreuk op de geopolitieke integriteit van het Midden-Oosten. De zionistische staat symboliseerde niet alleen de westerse rol in het opdelen en inrichten van de regio, en de wens om die rol te behouden door middel van steun aan Israël, maar belichaamde ook de onzekerheid over de bestendigheid van de staatsgrenzen en de vraag of die grenzen in voldoende mate samenvielen met de invloedssferen van de verschillende machtsgroepen. De vele oorlogen tonen aan dat Israël militair in staat was om tot op zekere hoogte een bestaansruimte af te dwingen en bovendien naar believen in de omliggende landen te interveniëren, terwijl het ondanks de militaire overmacht niet in staat bleek om tot een politieke en economische integratie in de regio te komen, via een vergelijk met de Palestijnen. In Israël is de dreiging van buitenaf ook altijd gecultiveerd om een permanente staat van mobilisatie en daarmee het behoud van haar militaire suprematie in het Midden-Oosten te rechtvaardigen. Daarmee ontstaat het beeld dat aan beide zijden de regimes gebaat zijn bij het cultiveren van externe instabiliteit om de interne stabiliteit te waarborgen. Maar het belangrijkste blijft dat Israël als regionale grootmacht die niet in de regio is geïntegreerd een evenwichtige herstructurering van het Osmaanse erfgoed onmogelijk maakt.

Aan het eind van de twintigste eeuw begonnen de nationalistische regimes in het Midden-Oosten hun legitimiteit te verliezen. Ze hebben hun beloften van sociaal-economische verbetering, politieke emancipatie en militaire gelijkheid met Israël niet kunnen waarmaken. Ze hebben zich, soms naast het leger steunend op etnische minderheden, de staat toegeëigend, en omgevormd tot een effectief machtsinstrument, dat ideologie, bestuur en economie beheerste. Het leken stabiele staten, maar die stabiliteit werd verkregen dankzij repressie en staatscontrole op de gehele samenleving. Zij waren als staat niet geleidelijk geëvolueerd, maar in respons op specifieke omstandigheden opgebouwd en die daarmee gericht op het bestendigen van een specifieke machtsstructuur, zozeer dat zij niet in mechanismen voor hun eigen reproductie hebben voorzien. In veel gevallen was het alternatief voor het zittende regime niet een regimewisseling, maar de ontmanteling van het oude staatsapparaat

en het creëren van een volledig nieuwe staatsvorm. Een geloofwaardige oppositie in Syrië, bijvoorbeeld, kon en kan niet gebruik maken van de instellingen die door het regime waartegen zij zich keert zijn opgebouwd om zichzelf in stand te houden, omdat zij dan het risico lopen in dezelfde spiraal van repressie en machtsbehoud te vervallen. En het voorbeeld van Irak laat zien dat de verstrengeling van regime en staatsapparaat zo ver gaat dat een verwijdering van het regime onmiddellijk de grondvesten van de staat aantast. In veel landen lijkt het alternatief dan ook niet een nieuwe democratische regering, omdat die het staatsapparaat zou moeten afbreken waarop de nationale samenhang gefundeerd is, maar een islamitisch regime dat natuurlijk zal zoeken naar nieuwe bestuurlijke instellingen en rechtssystemen, maar dat ideologisch minder geëngst is aan democratie of nationalisme.

Het negentiende- eeuwse debat over de Arabische weg naar 'moderniteit' is nooit tot een afsluiting gekomen

Een beroep op de islam zou bovendien beantwoorden aan de behoefte aan een gevoel van continuïteit, dat de breuk met het verleden en de sociale ontwrichting die daarvan het gevolg is geweest zou kunnen compenseren.

Niet voor niets vergelijkt journalist Robert Fisk de huidige situatie in Irak met de problemen waar de Britten na de Eerste Wereldoorlog voor stonden toen zij probeerden de oude Osmaanse provincies tot een levensvatbare staat om te vormen. Irak bleek voor hen volstrekt onbestuurbaar en toen zij zich terugtrokken, stortte hun bouwwerk onmid-

dellijk in. Het was Saddam Hussein die met bruut geweld een bestuursvorm aan de Irakezen en Koerden oplegde, en nu hij is geëlimineerd komen de oude dilemma's meteen weer aan de oppervlakte: moet het gebied worden opgedeeld? Hoe moet er een evenwicht tot stand komen tussen de verschillende religieuze gemeenschappen? De Amerikaanse interventie in Irak en de dramatische nasleep heeft deze aloude vragen opnieuw actueel gemaakt.

De huidige situatie in het Midden-Oosten laat zien dat de staten die na de Eerste en Tweede Wereldoorlog zijn gecreëerd geen stabiele erfgenamen van het Osmaanse Rijk zijn. Dit idee wordt versterkt door de ideologische discussies van de laatste decennia. Naarmate de nationalistische ideologieën hun hegemonie verloren, kwamen er discussies op over culturele en politieke oriëntatie, de rol van de islam in de samenleving en de politiek, culturele authenticiteit, religieuze diversiteit, de invloed van westerse concepten van wetenschap en politiek, enzovoort. Het zijn kwesties die typerend waren voor het grote hervormingsdebat in het Osmaanse Rijk, toen het traditionele identiteitsbesef op losse schroeven kwam te staan en men een houding moest bepalen tegenover de westerse politieke, economische en culturele

hegemonie, die vaak met de neutralere term 'moderniteit' wordt aangeduid. Hoewel het er lang naar uitzag dat de secularistische stromingen in dit debat de overwinning hadden behaald, hebben deze zich zozeer met de nationalistische repressieve regimes geassocieerd dat hun overtuigingskracht is afgenomen. Het is inmiddels duidelijk dat het negentiende-eeuwse debat over de Arabische weg naar 'moderniteit' nooit tot een afsluiting is gekomen en dat veel kwesties nu even actueel zijn, omdat veel van de problemen van destijds nooit zijn opgelost en misschien vooral omdat er nooit een politieke emancipatie heeft plaatsgevonden die de basis vormt voor een zelfstandige weg naar moderniteit en een evenwichtig debat. Er zijn dus allerlei aanwijzingen dat de erfenis van het Osmaanse Rijk in bijna honderd jaar minder spoorloos is verdwenen dan men aanvankelijk dacht. Dit wordt op pijnlijke wijze duidelijk gemaakt door de instorting van Irak en Syrië.

Visioen

Wie de Osmaanse dimensie van het huidige Midden-Oosten wil doorgronden zou een aantal uitgangspunten in aanmerking moeten nemen. In de eerste plaats is de ondergang van het Osmaanse Rijk het gevolg van externe factoren, veranderende patronen op wereldschaal die de structuur van het rijk aantastten, maar waaruit de twintigste-eeuwse situatie niet rechtstreeks is voortgevloeid. De verdeling van het Midden-Oosten is niet de afspiegeling van interne desintegratie, maar van een rampzalige historische ruptuur. In de tweede plaats is de indeling van het Midden-Oosten in natiestaten opgelegd door de Britten en Fransen, inclusief de stichting van de staat Israël, en daarna in stand gehouden door de Verenigde Staten, in navolging van een wereldorde die zich aan het begin van de twintigste eeuw uitkristalliseerde, maar met ontwrichting van het politieke krachtenveld in de regio zoals dat in de loop der tijd was ontstaan. Bovendien werd in één klap een eind gemaakt aan het hervormingsproces dat door de Porte was ingezet.

In de derde plaats moet men beseffen dat bij de regelingen die na de Eerste Wereldoorlog zijn geconstrueerd de betrokkenen zelf het recht is ontnomen om over hun toekomst te beslissen. Juist omdat er in die tijd hoge verwachtingen bestonden heeft dit vertoon van westerse suprematie tot grote bitterheid geleid, die tot op de dag van vandaag voortduurt. Er bestaat groot wantrouwen jegens de westerse intenties in het Midden-Oosten en er heerst het gevoel dat men zich allereerst moet ontdoen van de westerse druk op de regio, waarvan Israël gewoonlijk als de belichaming wordt gezien, alvorens men in eigen huis orde op zaken kan stellen. Het eeuwige gejeremieer over westers-Israëlische complotten komt niet altijd geloofwaardig of verheffend over, maar er is zeker enige historische rechtvaardiging voor. Was Saddam Hussein niet ooit de grote steunpilaar van het Westen tegenover Iran? Is het niet zo dat vrije verkiezingen alleen toegestaan worden als de uitkomst het Westen of Israël welgevallig is?

Maar inmiddels heeft de politieke strijd ook een religieuze dimensie gekregen. De religieuze factor komt enerzijds tot uiting in de toenemende machtsstrijd tus-

sen Iran en Saoedi-Arabië, en daarmee tussen soennieten en sjiïeten, en anderzijds in een wereldwijde strijd om de ‘ziel’ van de islam. Ook deze factor sluit aan bij het historische proces dat door de ontmanteling van het Osmaanse Rijk ruw werd onderbroken. Onder veel moslims heerst het gevoel dat het voortbestaan van hun godsdienst wordt bedreigd en dat er een radicale zuivering van het geloof nodig is om de islam, als gemeenschap, in een op drift geraakte wereld, te redden. Die strijd speelt zich niet alleen af in het Midden-Oosten, maar ook in Azië, Europa en de Verenigde Staten. Voor generaties die geen economische of politieke vooruitzichten hebben in het postmoderne kapitalisme vormt een radicale heilsboodschap een aantrekkelijk alternatief. Zolang het gebruik van geweld endemisch blijft in het Midden-Oosten, zowel intern als van buitenaf, zullen deze gevoelens voor politieke doeleinden gemobiliseerd worden en zal de interne strijd binnen de islam een destabiliserende factor blijven. Het is wrang dat het ideaal van een modern kalifaat, dat opkwam in de chaos na de Eerste Wereldoorlog, nu in een zo gewelddadige vorm weer opgeld doet. Hoe dan ook, het Midden-Oosten biedt op dit moment een troosteloze aanblik. De Osmaanse sultans, zo vaak van wanbestuur beschuldigd, draaien zich om in hun graf.

Richard van Leeuwen is docent islam en Arabisch aan de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is een bewerking van de bijdrage die werd gepubliceerd in ZemZem 1/2007.

1. Enkele relevante titels over het uiteenvallen van het Osmaanse Rijk: W.L. Cleveland, *A history of the modern Middle East*, Boulder etc., 1994; M.E. Yapp, *The making of the modern Middle East 1792-1923*, Harlow, 1993; id., *The Near East since the First World War*, Harlow 1992; D. Fromkin, *A peace to end all peace; the fall of the Ottoman Empire and the creation of the Middle East*, New York, 1989; A.L. Macfie, *The end of the Ottoman Empire 1908-1923*, Londen etc., 1998; over de Syrische provincies, zie: P.S. Houry, *Urban notables and Arab nationalism: the politics of Damascus 1860-1920*, Cambridge, 1983; Commins, *Islamic reform: politics and social change in late Ottoman Syria*, Oxford, 1990; voor meer verwijzingen, zie: R. van Leeuwen, *Notables and clergy in Mount Lebanon; the Khâzin shaykhs and the Maronite church 1736-1840*, Leiden, 1994.
2. Een dergelijke visie is vooral te vinden in de boeken van Bernard Lewis en David Landes.
3. W.L. Cleveland, *Islam against the West: Shakib Arslan and the campaign for Islamic nationalism*, Londen, 1981; zie ook: C.E. Dawn, *From Ottomanism to Arabism: essays on the origins of Arab nationalism*, Urbana, 1973; Z.N. Zeine, *The emergence of Arab nationalism: with a background study of Arab-Turkish relations in the Near East*, Beiroet, 1966.
4. Zie hierover onder meer H. Laoust, *Le califat dans la doctrine de Rasid Rida*, Parijs 1986; M.H. Kerr, *Islamic reform: the political and legal theories of Muhammad Abduh and Rashid Rida*, Berkeley, 1966.

Haagsch TOEKOMST College met Jeroen Dijsselbloem
9 december, Paard van Troje
Foto's: Freek van den Bergh

*Minister Koenders: De Grenzen van Europa
11 januari, Paard van Troje
Foto's: Freek van den Bergh*

Centre for Professional Learning

Professionele verdieping op academisch niveau

Het Centre for Professional Learning van Universiteit Leiden - Campus Den Haag biedt verdiepende en uitdagende cursussen voor hogeropgeleide professionals, die beroepsmatig te maken hebben met het publieke domein. Wij zijn gevestigd in het hart van bestuurlijk Nederland. Wij bieden kennis en inzichten op academisch niveau, met sterke nadruk op de praktische toepassing in uw dagelijkse werk.

Een greep uit ons open aanbod:

- Leergang Toezicht in Transitie
- Leergang Terrorisme, Recht & Veiligheid voor practitioners
- Leergang Politics, Philosophy & Economics
- Leergang Politiek Bestuurlijke Sensitiviteit voor de publieke sector

Maatwerk

In de afgelopen jaren ontwikkelden we maatwerktrajecten in opdracht van onder andere het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het ministerie van Buitenlandse Zaken, de gemeente Den Haag, de provincie Noord-Holland, het RIVM en AgentschapNL.

**Maak kennis met ons aanbod op www.professionallearning.nl
en volg ons op   **

**Universiteit
Leiden**
Campus Den Haag

Over Universiteit Leiden - Campus Den Haag

Door onze vestiging in Den Haag zijn wij goed bekend met dilemma's van beleid en bestuur. Als geen ander zijn wij in staat die dilemma's te verbinden met vernieuwend onderwijs op academisch niveau. Kijk voor meer informatie op www.campusdenhaag.nl

Universiteit Leiden. Bij ons leer je de wereld kennen

Docent met een missie

Portret van Paul Aarts

Met een intrigerend symposium en een daverend feest nam politicoloog Paul Aarts onlangs na 37 jaar afscheid van de UvA. Aarts, die ook aan de wieg stond van *ZemZem*, wilde als kind priester of mijnwerker worden. Hij komt dan ook uit Limburg. Voor een afscheidsrede had hij geen energie. 'Ik zou er zes weken fulltime aan hebben moeten werken.' Deel 21 in de serie *Afscheid van een generatie*.

Dit artikel is gepubliceerd in het eerste nummer van 2015 van *ZemZem*: hét tijdschrift over het Midden-Oosten, Noord-Afrika en islam

Jurgen Maas

Toen ik een half jaar geleden bij Paul Aarts op bezoek was, ging de telefoon. Het was zijn broer uit Maastricht. Aarts schakelde direct over naar het Limburgs. In het zuiden van ons land heeft hij dan ook zijn wortels, maar hij woont al sinds zijn zeventiende in Amsterdam. Aarts noemt Limburg een belangrijk deel van zijn identiteit. Die identiteit omschrijven, vindt hij lastig. Hij kan wel een voorbeeld geven: 'Als ik met vrienden of studenten in een café zit, ben ik snel geneigd als eerste een rondje te geven. Nee, ik ben geen Bourgondiër, dat is een te groot woord. Maar Hollanders zijn zuiniger. En Limburgs praten doe ik het liefst de hele dag. Mijn voormalige voorzitter van de afdeling politicologie, Jean Tillie, is een Maastrichtenaar. Het liefst liepen we samen op de gang heel hard Limburgs te praten, ook omdat niemand het kon verstaan.'

Hij zegt regelmatig met zijn vriendin Hennie, die het Limburgs verstaat, te hebben gesproken over een terugkeer naar Limburg. 'Het heeft nooit Hennies voorkeur gehad, maar ik heb de afgelopen twintig jaar vaak tegen haar gezegd: "Als ik de baan zou kunnen krijgen aan de Maastrichtse universiteit die ik nu hier heb, gaan we verhuizen."'

En waarom dan?

'We fietsen heel veel. En fietsen in Limburg is veel leuker dan in het westen.'

Dat lijkt me een mooie reden, maar niet de voornaamste overweging.

'Wel een belangrijke. Maar ook wel voor het Bourgondische en de gemoedelijke sfeer, maar de natuur trekt toch het meest.'

Je zegt niet: om dicht bij mijn familie te zijn. Jouw ouders zijn al geruime tijd overleden, maar je hebt een broer die vijf jaar ouder is en in Limburg is blijven wonen.

‘Met mijn broer heb ik regelmatig contact. Straks moet ik hem weer bellen, want hij heeft mijn colleges gezien voor de Universiteit van Nederland, en daar heeft hij wat vragen over. Maar niet alleen mijn ouders, ook alle ooms en tantes zijn overleden. Ik had wel een hechte band met mijn ouders. Ze kwamen vaak naar Amsterdam, ook om onze dochter Nikkie te zien.’

Zijn vader was huisschilder, net als zijn broer. Ze hebben samen een winkel gehad, Aarts en zoon, in het dorp Heer — inmiddels geannexeerd door Maastricht, waar Aarts op school zat. Aarts: ‘Zowel op de lagere school als op de HBS behoorde ik tot de beste leerlingen. In sommige vakken was ik echt de beste. Ik heb nog bij mijn eindexamen een boek gekregen van de Franse ambassade, omdat ik het hoogste eindexamencijfer had. Maar ik was altijd heel braaf. Misschien wel een beetje te braaf. Ik had wel veel vriendjes hoor, ik was geen outcast.’

‘Toen ik klein was, werd me altijd gevraagd: “Zèg jong, wat wólste later weure?” Ik zei dan altijd priester of mijnwerker.’

Hoe kwam je uit bij de studie politicologie?

‘Dat was een negatieve keuze. Ik wilde gaan studeren, maar wist niet wat. Iets met mensen, heel algemeen, dus sociale wetenschappen. Het had ook antropologie kunnen zijn, of sociologie.’

Was je ooit in Amsterdam geweest?

Paul Aarts, begin jaren zeventig

‘Ik wilde gaan studeren, maar wist niet wat’

‘Ja, we bezochten regelmatig een tante in Amsterdam, en een neef die bij haar in huis woonde. Hij studeerde Nederlands en heeft me enthousiast gemaakt voor Amsterdam. Maar het was een grote overgang. Ik weet nog heel goed het moment dat ik door mijn ouders ben afgezet op het Rembrandtplein. Daar namen we

afcheid. Ik voel nog wat ik toen ook voelde: dat ik er vanaf dat moment alleen voor stond. Ik krijg er nu ook tranen van in mijn ogen.’

Ik zie het.

‘Heel heftig.’

Wat maakte het zo heftig?

‘Het loslaten. Ik woonde aanvankelijk een jaar lang op de Weteringschans met een jongen die ik niet eens zo goed kende, Flup. We deden alles samen.’

Je vertelde voor aanvang van dit interview dat je in het eerste jaar dat je in Amsterdam studeerde, in de weekenden dat je niet naar je ouders ging, de zondagsmis in De Duif bezocht.

‘Uit loyaliteit. Niet zozeer vanwege die mis, want dat vond ik echt een poppenkast. Maar de eerste jaren ging ik in het weekend regelmatig naar huis, en dan kon ik zeggen dat ik het weekend ervoor naar de kerk was geweest. En dan zeiden mijn ouders: “Hiel good jong.” Na een jaar heb ik verteld dat ik niet meer naar de kerk ging. Ik kan me dat gesprek niet goed meer herinneren, ongetwijfeld heb ik er erg tegenop gezien, maar ik denk dat ze toen hebben gezegd: “Ach, dat is hielemaol neet èrreg.” Zo waren ze; heel coulant.’

Ik zie dat je nog steeds vochtige ogen hebt.

‘Luister, Limburger zijn is heel belangrijk voor me. Ik vind het straks niet leuk om te lezen, maar ik raak snel geëmotioneerd. Al bijna vijftien jaar. Ik huilde soms al bij lullige scènes in Goede Tijden Slechte Tijden en sinds kort ook bij een mooie actie in een voetbalwedstrijd op televisie.’

Zelf heb je ook lang gevoetbald.

‘In Heer zat ik op volleybal. Ook in Amsterdam ben ik gaan volleyballen, zo heb ik Hennie leren kennen en veel andere vrienden en vriendinnen. Op een gegeven moment ontmoette ik een volleyballer die zei dat hij ook voetbalde. Ik heb het nu over 1970. Ik bleek ook goed te kunnen voetballen en ben jarenlang aanvoerder geweest van NDSM-5. Vanwege artrose heb ik vier jaar geleden helaas moeten stoppen met voetballen.’

Je zei dat je in 1970 ging voetballen, dat was ook het jaar dat je voor het eerst door het Midden-Oosten ging reizen. Met een vriend, van Marokko naar Turkije.

‘Ja met Han Carpay. Zijn schriftjes met aantekeningen liggen hier op tafel. Ik heb ze gisteren nog even doorgenomen. Han woont al zijn hele leven in Aalsmeer en is journalist. Hij had kennissen op de bloemenveiling in Aalsmeer, en zo kwamen

we aan een lift naar Madrid. Vervolgens zijn we door Marokko, Algerije, Tunesië en Libië gelift. In Benghazi kwamen we twee weken vast te zitten in verband met de grensoorlog met Egypte. Dus over land konden we niet verder, en ook niet met de boot. Uiteindelijk zijn we naar Caïro gevlogen. En van Caïro met de trein naar Alexandrië, en van daaruit met de boot naar Beiroet. En vervolgens naar Damascus, Ankara, Istanbul en Skopje. We zijn drie volle maanden weggeweest, voor 1200 gulden. Goedkope hotelletjes, vol vlooien.'

In een interview met Folia uit 2010 vertel je ook over je bezoek aan Palestijnse vluchtelingenkampen in Jordanië.

'Dat blijkt ik te hebben verzonnen, ik heb het nergens terug kunnen lezen in onze schriftjes. Pijnlijk.'

Je hebt je betrokkenheid bij de Palestijnen verzonnen.

'Néé, want in Syrië ben ik wel degelijk in een Palestijns vluchtelingenkamp geweest. Het staat in dit schriftje.' Aarts pakt een schriftje van tafel.' Hier is het bewijs. Er staat niet welk kamp, maar ik moet nu aan Yarmouk denken, vanwege de huidige burgeroorlog in Syrië.'

Een belangrijk land waar je toen niet bent geweest is Israël.

'Misschien wilde ik niet naar Israël. "Wij staan achter Israël", dat was de leus in Nederland. We wisten meer over Israël dan over de Arabische landen.'

Wat is je het meeste bijgebleven van die reis?

'Veel, maar geen belangrijke dingen voor jou,' antwoordt Aarts. Om er meteen achteraan te zeggen: 'Bijvoorbeeld een bijna-verkrachting in Benghazi. Door mannen. Ik heb dat verhaal vaker verteld aan mensen, maar aangedikt merkte ik toen ik het terug las in het verslag van Han. Thuis bij twee Libiërs zaten we aan de whisky, Gaddafi was net aan de macht. De jongens waren wat ouder, en gingen kip halen omdat ik honger had. Toen ik na het eten begon te gapen, zei ik tegen Han dat ik wilde gaan slapen. Maar volgens de twee Libiërs konden we niet alleen de straat op omdat we hadden gedronken en er overal politie was. En als we zouden worden opgepakt, zouden zij ook de klos zijn. Daarom nodigden ze ons uit om te blijven slapen. Han heeft hier genoteerd dat de ene Libiër, Abdul, zei: "We hebben vier slaapkamers", en dat Abdul werd gecorrigeerd door zijn vriend en zei: "Nee, we hebben maar twee slaapkamers. En laten we Holland, Libië, Holland, Libië doen." Ik was twintig jaar, een groentje. Ik had nog nooit een vriendin gehad. In mijn herinnering zijn die jongens toen agressief geworden en hebben Han en ik ons opgesloten in een kamer, en de deur gebarricadeerd.'s Ochtends vroeg, toen ze nog sliepen, zijn we door het raam naar buiten gevlucht. Maar nu ik het teruglees, klopt dat dus niet helemaal. In werkelijkheid ging het anders: er was wat geduw en getrek in de huiskamer en toen Han naar bed ging, kroop Abdul erbij en begon hem te aaien. Vliegensvlug zijn we het huis uitgevlucht, terug naar ons hotelletje.'

Hoe kan het dat je zo'n verhaal hebt aangedikt?

'Ik vermoed omdat ik dat verhaal over die bijna-verkrachting vaak heb verteld als mensen mij vroegen of ik in militaire dienst was geweest. Bij de herkeuring heb

Cadeau dat Paul Aarts kreeg tijdens een van zijn bezoeken aan Libië.

ik namelijk verteld dat ik bijna was verkracht door Libische mannen. En dat dat een verschrikkelijke ervaring was, maar dat mijn contact met mannen tijdens latere reizen door het Midden-Oosten “heel prettig” was. Onder andere daarom hoefde ik niet in militaire dienst. Ik kreeg s5.’

Na terugkomst van die reis heb je je direct aangemeld bij het Palestina Komitee.

‘Dat was een sleutelmoment in mijn leven. Meedraaien bij het komitee is belangrijker geweest dan mijn hele studie. Ik heb er ontzettend veel geleerd. Inhoudelijk door de nieuwsbrieven die we maakten, stukken schrijven, redigeren, opmaken, het organiseren van demonstraties. Ik heb er leren vergaderen, met Ruud Peters, Bertus Hendriks, Wietske Miedema, Kees Wagtendonk en Peter Meijer. Dat zijn vrienden geworden. Het was een politieke familie, maar ook gezellig. De vergaderingen waren een feest, met flink wat bier. Ouwehoeren tot diep in de nacht. Als student was ik braaf; tentamens op tijd halen, alles goed voorbereiden. En nadenken over politiek heb ik minder bij politicologie geleerd dan bij het Palestina Komitee.’

Je bent pas in 1978 met een scriptie over Saoedi-Arabië afgestudeerd. Na elf jaar!

‘Het gemiddelde in die tijd lag op zes à zeven jaar. Ik heb er zo lang overgedaan vanwege mijn werkzaamheden voor het komitee en het vele sporten. Er is een fameuze anekdote die Bertus Hendriks vaak op feestjes vertelt: “Paul ging nooit op zaterdag demonstreren, want dan moest hij voetballen.” Bertus voetbalde bij mij in het team, maar bij hem ging een demonstratie voor.’

القاهرة في ١٢ / ٢ / ١٩٧٧

الرقم

منظمة التحرير الفلسطينية

المقر العام

لمن يرميه الامر

تصريح دخول

يرجى من جهات الامن المختصة السماح للسيد /

Paul Aarts بدخول قاعة اجتماعات جامعة
الدول العربية بوضعه (مراقب) تابع لرئاسة المجلس
الوطني الفلسطيني طيلة مدة انعقاد المجلس .

خالد الفاهم

رئيس المجلس الوطني الفلسطيني

تبرز عند الدخول

Dit document verschaftte Paul Aarts toegang tot de vergadering van de Palestijnse Nationale Raad in februari 1977 in Caïro.

‘In 1977 heb ik voor mijn scriptie drie maanden in Caïro gewoond, samen met Peter Meijer. We verbleven bij Fred en Vreni Leemhuis op het Nederlands Instituut. Heel gezellig. We maakten toen ook de voedselrellen mee, misschien wel het begin van de Arabische lente. Ik heb ook elf jaar over mijn studie gedaan omdat ik een baan kreeg. Ik was drie jaar lang kandidaat-assistent bij het Documentatiecentrum voor Nieuwste Geschiedenis (DNG), een afdeling binnen politicologie waar ik werkte onder leiding van Leo Biegel. Ik gaf toen ook colleges over de oliecrisis en daar stak ik veel tijd in.’

Waarom olie?

‘Biegel was een heel goede docent. Zijn niveau heb ik nooit kunnen halen. Een fantastische verteller, een bevlogen geschiedenisleraar. Maar behalve in zijn dissertatie had hij nauwelijks belangstelling voor theorievorming. Ik wel. Ik ben weliswaar nooit een groot theoreticus geweest, maar heb wel altijd het belang gezien van het aanscherpen of verwerpen van concepten. Om de werkelijkheid beter te begrijpen. En ik dacht: het Midden-Oosten is meer dan alleen verhalen. De Golfregio was in opkomst en blijkbaar voelde ik dat aan. Nasser was overleden, de Saoedi’s namen het heft in handen in de Arabische wereld.’

‘Na mijn afstuderen ben ik een paar jaar werkloos geweest. Ik leefde van een uitkering, en ik kreeg van Kees Wagtenonk namens het Palestina Komitee iets van 200 gulden in de maand. Om het een beetje leefbaar te maken. Begin jaren tachtig kreeg ik een tijdelijke arbeidsplaats (TAP) aan de UVA. Dat was in het leven geroepen door de overheid om werkloze academici werkervaring te laten opdoen. Ik werd door de afdeling Internationale Betrekkingen en Volkenrecht benaderd of ik mee wilde werken aan het Brandt-project, een onderzoeksrapport over het Noord-Zuidrapport van Willy Brandt. Gerd Junne wilde twee mensen er een jaar lang onderzoek naar laten doen. Ik had een kamertje op de Herengracht, met een telefoon en een typemachine. Kort daarna kwam er een vacature voor wetenschappelijk medewerker. Het was een open procedure, er waren meerdere sollicitanten. We moesten publicaties laten zien. Ik had al *De Arabische uitdaging* gemaakt, mijn eerste echte boek waaruit nog steeds wordt geciteerd.’

Wat zie je als je belangrijkste wapenfeit als docent?

‘Dat ik veel studenten op een andere manier naar het Midden-Oosten en in het bijzonder naar Israël en Palestina heb leren kijken. En natuurlijk de studentenuitwisselingen met universiteiten in het Midden-Oosten.’

Waarom was het belangrijk om studenten anders naar Israël en Palestina te laten kijken?

‘Het Nederlandse beleid is altijd erg pro-Israël geweest.’

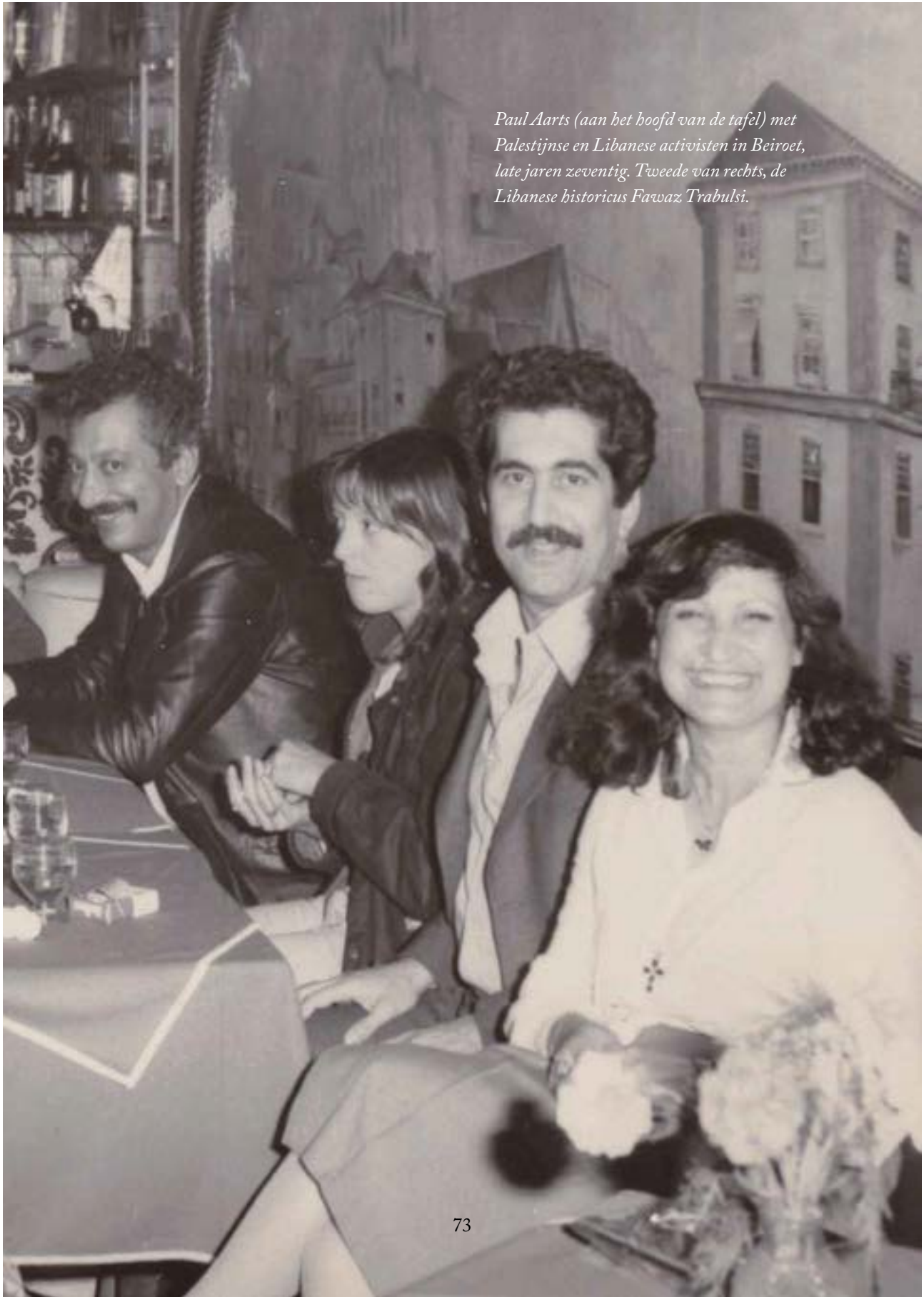
Maar je bent Israëliësch noch Palestijns...

‘Die eerste reis met Han heeft net dat vonkje veroorzaakt. Als ik een reis door Zuidoost-Azië had gemaakt, was ik misschien wel activist bij het Vietnam Komitee geworden.’

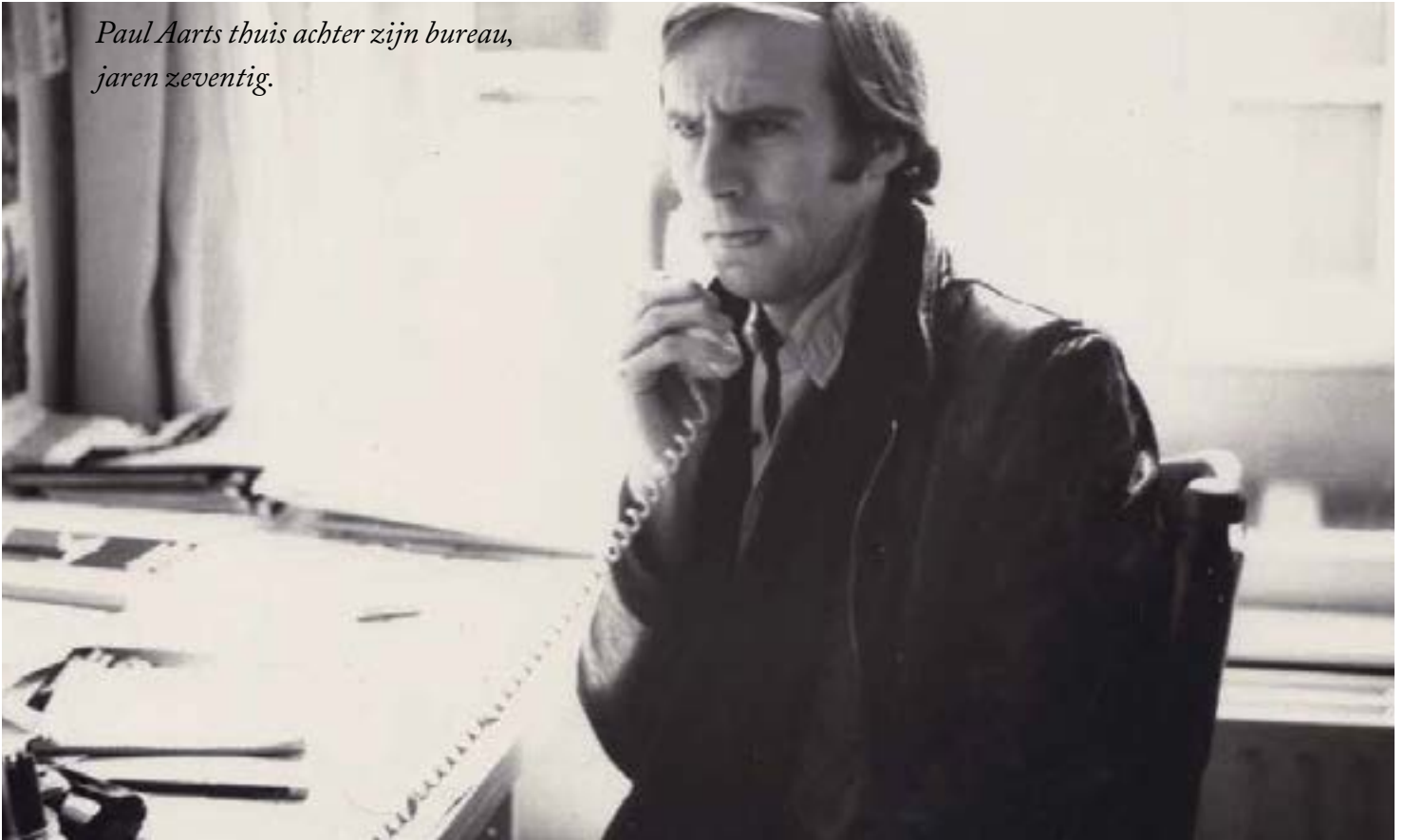

*Paul Aarts (aan het hoofd van de tafel) met
Palestijnse en Libanese activisten in Beiroet,
late jaren zeventig. Tweede van rechts, de
Libanese historicus Farwaz Trabulsi.*

*Paul Aarts thuis achter zijn bureau,
jaren zeventig.*

Je gebruikt het woord 'activist'. Als docent wilde je studenten anders naar de regio leren kijken. Dat is ook een vorm van activisme. Terwijl je aan de universiteit verbonden was als onafhankelijke wetenschapper.

'Onafhankelijke wetenschappers bestaan niet. Misschien in de natuur- en scheikunde. Zodra je met mensen te maken hebt, en met menselijke fenomenen en politieke gebeurtenissen, is het een illusie om er in puur objectieve, onafhankelijk termen over te kunnen spreken. Dat geldt met name voor zaken die in het Midden-Oosten spelen, omdat we daar altijd een verzonnen beeld van hebben gehad. Ik ben natuurlijk erg beïnvloed door Edward Said.'

Ik ging naar de universiteit om onafhankelijk te leren denken.

'Waarom hamer je zo op het woord onafhankelijk? Feiten zijn niet objectief, welke noem je wel, welke niet. Het is goed om mensen die honger naar kennis hebben op een andere manier naar de wereld te laten kijken'

Kan ik dat academisch activisme noemen?

'Niet als docent. Dat activisme probeerde ik te reserveren voor buiten mijn werktijd.'

Waar zit de scheidslijn?

'Die is diffuus. Ik heb aan de uva discussies georganiseerd met controversiële figuren die niemand anders uitnodigde. Finkelstein, Abou Jahjah, om er twee te noemen.'

Heeft dat wel eens problemen opgeleverd?

'Niet met collega's. Er zijn wel eens aanzetten tot relletjes geweest, door studenten die mij beschuldigden van wat jij me net vroeg. Hoe kan iemand die pro-Palestijns

‘Onafhankelijke wetenschappers bestaan niet’

is nu neutraal en objectief onderwijs geven? Ik citeer graag een quote van, ik meen, Desmond Tutu. “Als je in een conflict een neutrale positie kiest, dan kies je partij voor de sterkste.” Dat is mijn motto.’

Achteraf is gebleken dat erbij de vergaderingen van het Palestina Komitee een BVD-agent aanwezig was en er bleek een BVD-rapport over jou te zijn. Maar je bent er nooit achtergekomen wie die vriend was.

‘Nee, dat is lastig. Maar blijkbaar vond de BVD ons interessant genoeg om een mol te plaatsen. Hilarisch eigenlijk. Maar ook schokkend. We waren brave jongens. Ik ben ook nooit benaderd door de BVD en ook niet door haar opvolger de AIVD.’

Je hebt wel een rapport geschreven over de Arabische lente in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie. Is er een groot verschil tussen dat ministerie en de AIVD? Ofwel, hoe verhoudt zich dat tot elkaar?

‘Dat zou je aan het ministerie moeten vragen. Blijkbaar ben ik koosjer genoeg voor een opdracht. Ik ken wel een aantal oud-studenten die bij de AIVD zijn gaan werken. Ze hebben rapporten geschreven met letterlijke passages uit de door mij onderwezen literatuur.’

Je bent nooit gepromoveerd. Hoe komt dat?

‘Daarvoor moeten we terug naar de eerste jaren van mijn aanstelling bij politicologie. Ik had dus eerst die TAP-plaats, vervolgens een nul-aanstelling en daarna werd ik wetenschappelijk medewerker. Er bestond nog geen formele verplichting tot het schrijven van een dissertatie. Tegelijkertijd waren al mijn collega’s ermee bezig, of hadden ze net na jaren hun proefschrift afgerond. Ik heb collega’s eronder zien lijden. Dat laatste was voor mij de belangrijkste reden om niet te gaan promoveren. Op mijn verzoek hebben Gerd Junne en Henk Overbeek vervolgens schriftelijk verklaard dat ik niet hoefde te promoveren, mits ik zou publiceren in wetenschappelijke tijdschriften. Maar dat deed ik al.’

En dat is nooit een probleem geweest?

‘Het is een enorm probleem geworden. Ken je dat verhaal niet? Er is een dik dossier. Toen de faculteit een directeur kreeg, ik noem geen naam, heeft die man mij het leven zuur gemaakt. Ik heb bijna een rechtszaak gevoerd tegen het College van Bestuur. Die is op het laatste moment afgewend. Ik raakte het UD-schap kwijt, maar ik mocht wel onderzoek blijven doen, en ik behield hetzelfde salaris. Pijnlijk. Het was de prijs die ik betaalde. En ongeveer vijf jaar geleden mocht ik ook geen

‘Ik ben groot geworden als doctorandus’

Gast bij het televisieprogramma Panoramiek (de voorganger van Nova en Nieuwsuur).

onderzoek meer doen — althans niet in werktijd. Gelukkig had ik een bulk aan overuren, zodat ik niet hele dagen les heb hoeven te geven.’ En dan met een lach: ‘Maar what’s the point. Ik ben groot geworden als drs. In het buitenland denken ze soms dat je twee keer bent gepromoveerd met die s erachter.’ En serieus: ‘Het was ook lastig. Ik kon bijvoorbeeld niet meedraaien in het nwo-circuit. Toch heb ik er nooit spijt van gehad.’

Wat is je favoriete boek, hét boek dat je heeft geïnspireerd?

‘Op die vraag heb ik me niet voorbereid. Er schiet me niet direct een titel te binnen.’ En na tien seconden: *Arabia Without Sultans* van Fred Halliday. Ik heb Halliday diverse keren ontmoet. Hij is een van mijn goeroes. Hij heeft me onder andere laten zien dat het Midden-Oosten niet alleen uit Israël en Palestina bestaat. Het boek gaat voornamelijk over de Golfstaten. Halliday heeft me vanuit een anti-imperialistische visie naar de regio leren kijken.’

Waarom heb je eigenlijk geen afscheidsrede gehouden?

‘Daar heb ik geen energie meer voor. Ik zou er zes weken fulltime aan hebben moeten werken.’

Dan leg je de lat wel erg hoog.

‘Ik ben altijd een schoolmeester geweest’

‘Dat heb ik altijd gedaan. In alles wat ik geschreven heb, heb ik veel tijd gestoken. Mensen zeggen wel eens: “Paul, wat schrijf jij snel.” Niets is minder waar. Ik ben heel zorgvuldig. Anderen noemen dat een pietje precies. Ik heb studenten ook altijd op d/t-fouten gewezen. Controledrift. Ook is mijn geheugen niet

meer optimaal. Dat blijkt wel uit mijn herinneringen aan die eerste reis door het Midden-Oosten. Ik ben iemand die de zaken in de hand wil houden. Een controlfreak. En ik wijs anderen er graag op als ze iets niet goed doen. Ik ben altijd een schoolmeester geweest.’

Tot slot, waar staat het Midden-Oosten over tien jaar?

‘Geen idee. Iemand die een serieus antwoord op deze vraag pretendeert te kunnen geven, moet zichzelf laten nakijken. Ik zit zelf nu in een periode van *soul searching*. Niemand heeft de Arabische lente voorspeld. Er waren natuurlijk aanwijzingen, maar de snelheid waarmee het gebeurde en de manier waarop heeft niemand voorzien. Ik ook niet, dat heb ik me erg aangetrokken.’

Welke factoren zorgen ervoor dat het zo onvoorspelbaar is?

‘Je kunt bepaalde patronen herkennen, maar die liggen niet vast. En er kunnen zich onverwachte zaken voordoen. Stel dat Israël Iran gaat bombarderen, dan komt de hele kaart van het Midden-Oosten er anders uit te zien.’

Dat gaat Israël niet doen.

‘Jurgen, dat kun je niet zeggen. Dat weet je niet. Het is zeer onwaarschijnlijk. We moeten niet pretenderen dat we weten wat er gaat gebeuren. Ook al is dat soms moeilijk. Als ik bijvoorbeeld bij *Nieuwsuur* zit, krijg ik wel eens de vraag of het Midden-Oosten democratischer wordt of juist niet. Dan is de verleiding toch weer groot om in de kristallen bol te kijken. Maar eigenlijk is het een onmogelijke vraag.’

*Jurgen Maas is hoofdredacteur van ZemZem. De colleges van Paul Aarts voor de Universiteit van Nederland kunt u terugkijken via: www.universiteitvannederland.nl/college/waarom-kwam-de-arabische-lente-zelfs-voor-kenners-als-een-verrassing
Met dank aan Annemieke van Plateringen.*

Verzekerd van betrouwbaar inzicht in Europese wet- en regelgeving

EU Monitor

Volledig inzicht in alle relevante informatie

Hoe blijft uw organisatie up-to-date?

Informatie over de Europese wet- en regelgeving staat verspreid over veel bronnen.

Overzicht krijgen is tijdrovend en mogelijk mist u belangrijke informatie. Up-to-date blijven is haast onmogelijk.

Alle bronnen gemonitord

De EU Monitor volgt real time alle relevante bronnen met informatie over Europese wet- en regelgeving:

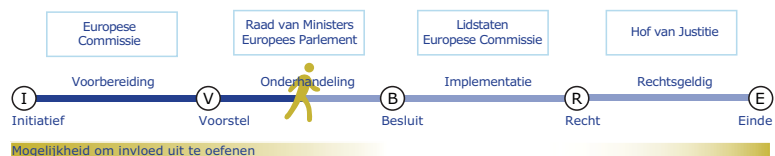
- EUR-Lex
- OEIL
- registers van de Raad van Ministers en Europese Commissie
- websites van diverse EU-instellingen
- alle EU agentschappen
- diverse bronnen met formele Nederlandse standpunten, nieuws en weblogs van politici

Berichtgeving overzichtelijk gepresenteerd in één scherm

Alle voor u relevante berichten worden binnen één scherm op maat gepresenteerd. De informatie is toegankelijk via pc, tablet en smartphone.

Informatie, context, status en vervolgstappen in één dossier

Alle informatie wordt in een bredere context aangeboden in één dossier. Hierdoor zijn status, agenda, vervolgstappen en onderlinge relaties tussen de verschillende stakeholders direct inzichtelijk.

Uw organisatie automatisch geïnformeerd

Op basis van uw wensen wordt uw gehele organisatie op de hoogte gebracht via:

- alerts voor specifieke gebeurtenissen
- automatische nieuwsbrieven op maat
- door ANP samengestelde nieuwsbrieven
- intranet feeds

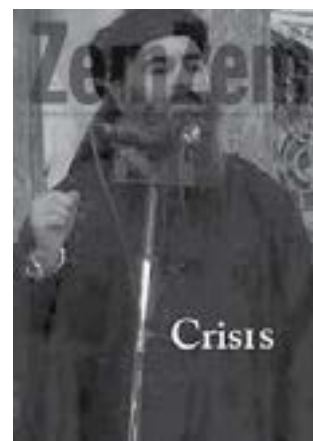
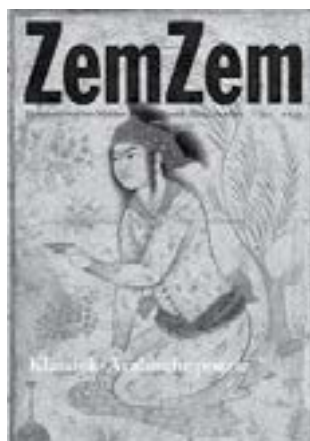
Wilt u de volgende nummers van *ZemZem* ontvangen?

Profiteer nu en u ontvangt als nieuwe abonnee een eerder verschenen nummer als welkomstgeschenk

Neem nu een abonnement (binnen Nederland € 20,- per jaar) en voor slechts € 2,50 extra ontvangt u een eerder verschenen nummer (t.w.v. € 8,95) als welkomstgeschenk.

Stuur een briefje met uw naam en adresgegevens naar *ZemZem*, postbus 16929, 1001 RK Amsterdam of een e-mail naar info@zemzemtijdschrift.nl

ZemZem verschijnt twee keer per jaar. U ontvangt een factuur.

Ben jij een young professional en woon of werk je in Den Haag? Dan wordt het tijd dat je YoungTheHague leert kennen!

YoungTheHague verbindt & inspireert

YoungTheHague is hét stadsbrede netwerk waar overheid en bedrijfsleven samenkomen: een netwerk voor álle young professionals in Den Haag. Dankzij YoungTheHague kunnen young professionals contacten opdoen buiten hun eigen organisatie en een 'kijkje over de schutting' nemen.

Benieuwd welke YoungTheHague evenementen eraan komen of wil je zelf actief worden? Check de agenda en vacatures op www.youngthehague.nl!

Geen lidmaatschap

Je hoeft geen lid te zijn van YoungTheHague om deel te nemen aan de activiteiten. Sterker nog: er bestaat geen officieel lidmaatschap. Per activiteit kun je je aanmelden.

Benieuwd naar YoungTheHague evenementen of wil je zelf actief worden binnen YoungTheHague? Check de agenda en vacatures op www.youngthehague.nl!

Volg YoungTheHague ook op social media:

“Het leuke van YoungTheHague is dat je op een snelle en informele manier met veel nieuwe mensen in contact komt. Je kunt makkelijk in je eentje aanwaaien bij een evenement.”

ZA. 27 FEBRUARI
DEF AMERICANS

JOHNNY CASH TRIBUTE SHOW

VR. 04 MAART
RESIDENTIE ORKEST & PAT SMITH
(SPLENDID)

VR. 18 MAART
3FM PRESENTS
LUCAS HAMMING

VR. 25 MAART
**SCOTT BRADLEE'S
POSTMODERN JUKEBOX**

ZA. 16 APRIL
**DR. LONNIE SMITH &
THE JAZZ ORCHESTRA OF
THE CONCERTGEBOUW
FT. SARAH JANE**

**PAARD
VAN
TROJE**

**PRINSEGRACHT 12 DEN HAAG
WWW.PAARD.NL**

THE

TAILOR / MATES

WE MADE IT

WE'RE NOT HERE TO SELL SUITS,
WE'RE HERE TO SHARE OUR PASSION

DE MAATPAKKEN SPECIALIST VAN NEDERLAND.
100% TAILOR-MADE V.A. €499,-.
KOM LANGS IN ONZE FLAGSHIP STORE OF
MAAK EEN AFSPRAAK THUIS OF OP KANTOOR.

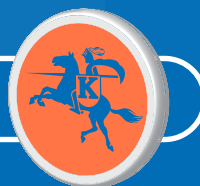
www.thetailormates.nl

E: tailor@thetailormates.nl T: 020 77 43700

TROTSE PARTNER VAN HET HAAGSCH COLLEGE

REPRO- VAN DE KAMP

PAPIER | DIGITAAL | 3D

WEGASTRAAT 40, DEN HAAG | TELEFOON: 070-3476464

WWW.REPROVANDEKAMP.NL